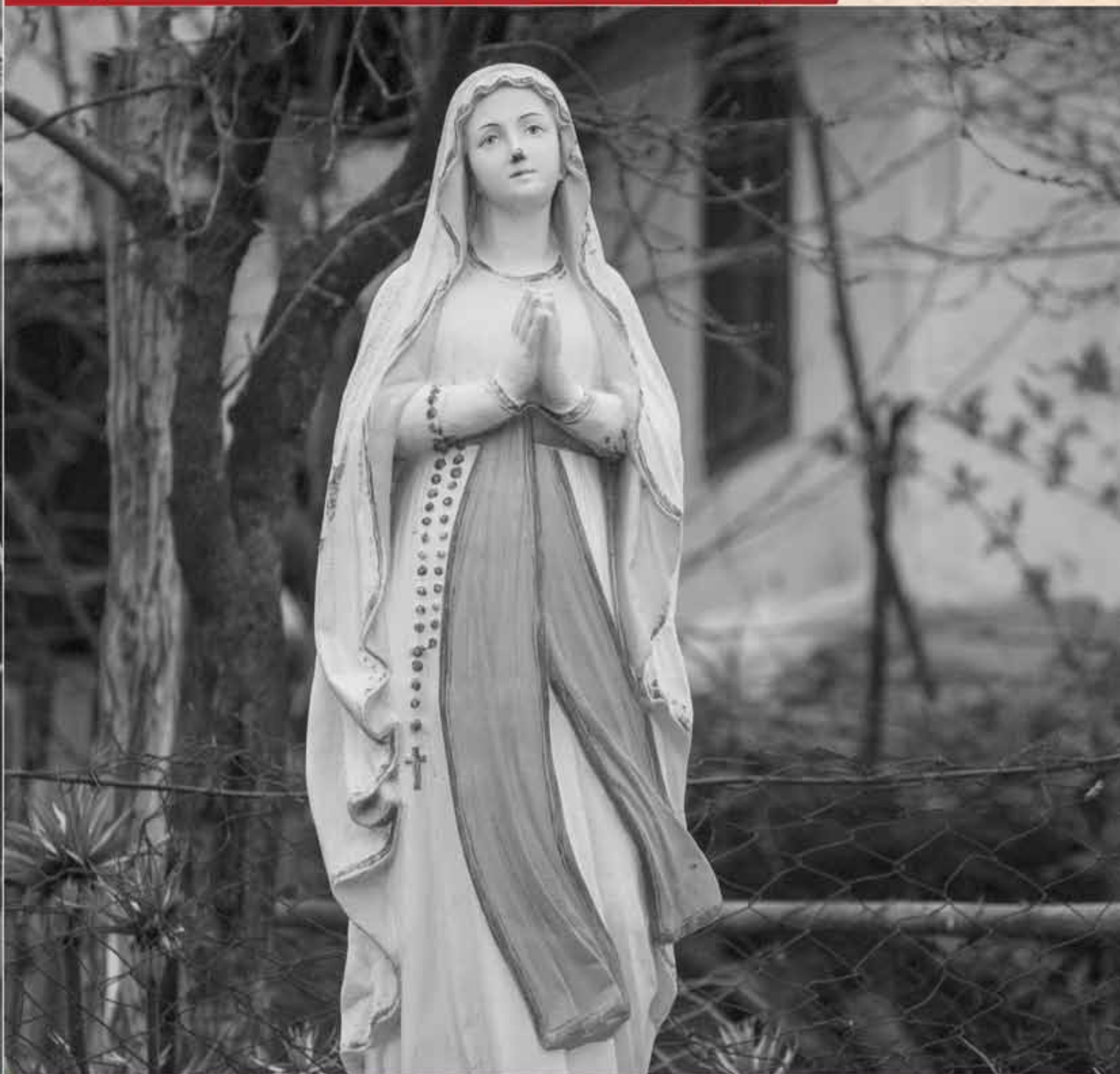

MOLDVAI Magyarország

Gazeta Ceangăilor Maghiari din Moldova 2018. Tél

ÚJ SOROZAT XXVIII. ÉVF. 4. SZÁM (315.)

Áldott ünnepeket és boldog új esztendőt kívánunk minden kedves olvasónknak!

Tartalomjegyzék

Paradicsom kő kertjében	3
HALÁSZ PÉTER: Somoska történelme és kulturális élete	4
Istoria și viața culturală a satului Șomușca	9
PETRES LÁSZLÓ: Somoska helynevei	15
MIRK SZIDÓNIA-KATA: „Csak később tudtuk meg, milyen kincseket őrzünk!” (Interjú Benke Paulinával és Pavellel)	19
Hogyan tovább? (Interjú Demse Mártonnal)	24
MIRK SZIDÓNIA-KATA: Csángó Nap Csíkszeredában	29
BORBÁTH ERZSÉBET: Köszönőlevél	30

Lapszámunk szerzői

- BORBÁTH ERZSÉBET**
(1945, Csíkrákos) nyugalmazott magyartanár, Csíkszentmárton
- HALÁSZ PÉTER**
(1939, Budapest) néprajzkutató, Gyimesközéplek
- MIRK SZIDÓNIA-KATA**
(1973, Csíkszereda) néprajzkutató, Csíkszereda
- PETRES LÁSZLÓ**
(1975, Újtusnád) magyartanár, Lujzikalagor

Kiadja a SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY
A kiadásért felel: FERENCZES ISTVÁN elnök

Felelős szerkesztő: MIRK SZIDÓNIA-KATA
Munkatársak: BARTHA GYÖRGY, HALÁSZ PÉTER, IANCU LAURA, ION NETE, OLÁH-GÁL ELVIRA, PETRES LÁSZLÓ
Korrektor: FERENCZ S. CSILLA
Grafikai szerkesztő, fotós: ÁDÁM GYULA
Tördelőszerkesztő: BODOR ZSOLT

Készült a Pro-Print Könyvkiadó digitális nyomdájában.
Tel.: +40 266 314 257 • Csíkszereda, Nagyrét u. 22. szám

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. szám,
tel.: +40 266 311026, e-mail: moldvaimagyarorsag@gmail.com
Internetes elérhetőség: www.hargitakiado.ro

A lap ára: 5 RON. Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 20 RON, külföldieknek egy évre 35 RON.

Előfizetni a szerkesztőségben vagy postai utalvánnyal lehet, amelyet a szerkesztőség címére, SIMON ILDIKÓ nevére kérünk postázni.

Bankszámla: Fundația Székelyföld BCR Miercurea Ciuc, Sucursala Harghita
Lejzámla (cont lei): RO10RNCB0152042365850001
Valutaszámla (cont valută): RO26RNCB0152042365850004

Folyóiratunk Magyarországon megrendelhető a Magyar Napló szerkesztőségében (1092 Budapest, Ferenc körút 14. I. em. 5. Tel: 003614136672)

TÁMOGATÓINK

Felföldi Elek – Budapest

Fodor Albert – New York

Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár

Paradicsom kő kertjében

Paradicsom kő kertjében
Arany szőnyeg leterítve,
En nem láttam szebb keresztfát,
Mint Úr Jézus keresztfáját,
Mett a vér megvirágozza,
S a Szentlélek illatozza.
Feltekinték magos mennybe
S nyitva látom mennyország ajtóját,
Azon belül egy bölcsőcske,
Abban van a világ Úr Jézusa,
Ott ringézi asszonyunk Szűz Mária.
Jobb kezibe' arany alma,
Bal kezibe' arany vessző.
Fel-felhajtja, megzúdítja,
Leültibe' kikapkodja.
Szántassuk fel cintorom elejit,
S vessük be bűnös Ádám maggal.
S borotváltassuk szép angyali szókkal,
S borotváltassuk szép angyali szókkal.
Az angyalkák csengetének
S a templomba bemenének,
Egy szép misét elmondának,
S azval szépen indulának,
Szép új esztendőre legyünk víg kedvünkre.
Felkelék, felkelék
Szép piros hajnalba.
Nyitva látom nyitva
Mennyország ajtóját.
Azon belül vala egy ringó bölcső.
Abban fekszik vala világ Úr Jézus.
Mér sír maga, mér sír,
Asszonyunk Szűz Mária?
Hogy ne sírnék, rínék,
Mikor két édesem el akar veszni.
Áldja meg az Isten a házi gazdáját,
Házi gazdasszonyát, családjával együtt.
Hogy várhassa vígan
Született szent fiát.
Világosítsd, Uram, a mi szép házunkat,
Hogy láthassuk mi is a mi Krisztusunkat.
Magikor az Isten legjobban szerette,
Sok nemzetek között magának jegyette.

Somoska történelme és kulturális élete

„Áldott légy, szülőföldem, minden időben!”¹

Somoska (Șomoșca, Șomușca) Bákótól délre, a Szeret jobb oldalán, a Zaharia nevű dombon, a Klézse patak jobb oldalán fekszik. Klézse község faluja. Neve a *somos* → 'sombokorral benőtt hely' kicsinyítő képzős változata². A falu hivatalos, románosan írt nevét Șomoșcáról, ami a magyar Somoska – 'somot termő hely' – románosan ejtett formája, az 1960-as években Șomușcára változtatták, aminek nincs semmi értelme, se magyarul, se románul. A XIX. század közepéről részletesebb leírást ismerünk róla Jerney János tollából. A településről szóló szócikke azt sejteti, hogy a lakossága Klézseről származik, mert „a' klézsei pap- és szentegyházhoz tartozván: innen délre (...) fekszik Somoska a' magyar klézsei birtoknak igen jeles újabb telepje...” „Ezen falu – folytatja – inkább gyümölcsöst, mint falut képez, mint-hogy az itt rendkívül nagyra növő gyümölcsfáktól a házak alig ismerhetők, míg az ember hozzájuk nem közelít. (...) Nincs sem egyháza, sem kántora, a lelkiekben Klézseből láttatik el, mitől egy óra negyednyire távolítja a' két falu közt fekvő jó magas hegy, mellynek a' falut egészen bekerítő oldalai igen jó bort termő szőlővel díszlenek.”³

Lakossága a madéfalvi veszedelmet követően menekült Moldvába. Valószínűleg nem közvetlenül telepedett mai lakóhelyére, hanem közbeeső állomások után érkezett a Szeret menti Mezőség nyugati szélére, ahol erre az elsőrendű szőlő- és gyümölcsstermő helyre találtak. A XVIII. század végén a román fülnek idegenül hangzó nevet „Zamosca”-ként jegyezték be a katolikus plébániák statisztikájába⁴, de a Misszió 1850. évi sematizmusába már helyesen, *Somoska* formában írták, alighanem Petrás Incze jóvoltából, hiszen a falu akkor a klézsei plébánia fiókegyháza volt.⁵

Somoska környékét megismerhetjük, ha a korábban minden év augusztusában sorra kerülő Somoskai Faluhét programjába illesztett, a település környékét bejáró kirándulás keretében fölkeressük a táj látnivalóit. Az egyik ilyen alkalomról a vendégként Budapestről érkezett zenész a következőképpen számolt be: „A Somoskát körülölelő dombokról szép kilátás nyílik a Szeret völgyére. A falu feletti sziklás ormon, az Esztenkán három kereszt vigyázza az alatta elterülő apró falvakat, tövüknél mindig friss vadvirág. A domboldalakra rendezett kukoricások, gyümölcsösök kapaszkodnak. A völgyben juhnyáját őrző pásztor magyarul hívja a kutyáját, Budapesttől ezer kilométerre a kétezres évek elején...! Az egyik útbaeső esztenán ebéd vár bennünket: sajt, túró, friss zöldség, puha kenyér...

a megsétáltatott táborlakók egy morzsát sem hagynak a finom eleségből. Az út következő állomása az egyik domb északi lejtőjének teteje, ahol újabb kereszt fogad bennünket. A bükkös szürke fatörzsei gótikus katedrálissá varázsolják a domboldalt, oltárrá az egyszerű feszületet, Németkeresztnek hívják a helyiek, mert a második világégés idején ezen a helyen gyilkoltak meg nyolc német katonát. A kereszt a határt is jelenti a somoskai és rekecsini földek között, s idővel a búcsújárók fontos állomásává vált: aki arra jár, zöld ágacska tesz a keresztfa tövébe. Innen az út a völgyhajlatban megbúvó Hidegforráshoz vezet, ami kis patakot táplál. A forrást minden oldalról magas partfalak és sűrű erdő veszi körül. Itt már zenészek és készülő bográcsos vacsora várt ránk. Késő este lett, mire elfogyott a vacsora és a táncos kedv is alábbhagyott.”⁶

Somoska lakói már megtelepedéskor a maguk nyelvén nevezték el a helyet, mert az 1792. évi osztrák katonai térképen *Unguri ot Lunka mare Somoska* névvel szerepel. Akkor 54 házzal, 37 családfővel, 17 (katonai) szolgálatra alkalmas személlyel, valamint 4 lóval és 80 ökörrel tartották nyilván a települést,⁷ s ha az akkoriban átlagosnak tekinthető családmérettel számolunk, hozzávetőlegesen 200 fölötti lélekszámra tehetjük a népességét. Egy évszázad múltán lakóinak száma megnégyszereződött, s 1890-ben elérte a 885 főt. Az ezt követő fél évszázad során gyakorlatilag változatlan a népességszám, legalábbis 1930-ra csak 907-re nőtt. De aztán – elsősorban a csecsemőhalandóság jelentős mértékű visszaszorulása eredményeként – két szűk emberöltőnyi idő alatt csaknem megkétszereződött, s 1992-re 1666 fő lett Somoska lakossága. Ezzel el is érte a közelmúlt demográfiai csúcspontját, mert 2009-re már ismét csökkenni kezdett a falu népessége, s 2009-ben csak 1617 főt tudtak számba venni. A lakosság néhány kivételtől eltekintve kizárólag római katolikus vallású, tehát érdemben magyar nemzetiségű, de a moldvai csángómagyarok körében ennek az *etnonim*nak a moldvai katolikus közösségek bizonytalan identitása miatt meglehetősen körülményes az értelmezése. Tekintettel arra, hogy éppen Somoska esetében ismeretes olyan etnoszociológiai felmérés, ami ezt a kérdést kívánta megközelíteni, érdemes fölidéznünk, hiszen megláthatjuk benne szinte minden moldvai csángómagyar település ellentmondásos helyzetét.

Hegyeli Attila, a moldvai magyar nyelvű oktatás akkori felelőse az 1990-es években hatodmagával igen alapos, gyakorlatilag a népesség több mint egynegyedére (28%) terjedő

felmérést végzett, amelynek során a somoskaiak nemzetiségi identitásáról is fontos, továbbgondolásra érdekes adatokat nyertek.⁸ A fiatal kutatók összesen 474 főt (232 férfi, 242 nő) kérdeztek meg, s megállapították, hogy a válaszok igencsak bizonytalanok, ami labilis identitásukra vall, vagy talán inkább a kettős identitásról árulkodik. Azt írják, hogy *„Függhet a válaszuk a kérdező személyétől. A népszámlálási biztos vagy a köztudottan magyarelles pap előtt minden bizonnyal más-képpen nyilvánulnak meg, mint egy magyar folklorista előtt.”* *„Ilyen értelemben tehát a csángó falvakban zajló népszámlálások adatai nem tekinthetők egyértelműen meghamisítottaknak, hiszen a csángók a kérdezőbiztosnak ugyanolyan következetesen vallották magukat románoknak, mint ahogy előttünk magyarnak vagy csángónak.”*⁹ Természetesen ez a megfigyelés nem csak a somoskaiakra, hanem az el nem románosodott csángó közösségekre általában is vonatkozik. Somoskánál maradv utalhatunk arra a kirívó ellentmondásra, amit a viszonylag tisztességes 1930-as népszámláláskor produkált a statisztika, amikor azt „hozták ki”, hogy Somoska 907 fő összes és 898 római katolikus lakosából egyetlenegy sem „vallotta” magát sem magyar nemzetiségűnek, sem magyar anyanyelvűnek.¹⁰ Mindezek ismeretében kell értékelnünk, hogy az 1990-es években végzett felmérésükben Hegyeli Attilának azt találták, hogy a megkérdezett somoskaiak anyanyelvüknek vallották: 35,9% csángó, 27,8% román, 22,8% magyar, 3,2% csángó-magyar, 0,8% csángó-román, 9,7% nem tudott válaszolni. Tehát 61,9%-uk – az adott szituációban – „nem román”-ként határozta meg anyanyelvét.¹¹

Az identitásnak ezt a labilitását az is okozza, hogy – mint forrásunk írja – *„több adatközlőnk szövegéből kiderül, ezek a kategóriák [mint román, csángó, magyar, csángó-magyar, csángó-román] számukra nem jelentenek az identitásukban olyan szilárd pontot, mint a tömbmagyarság esetében. Így a kérdező kedvéért, a kommunikáció fenntartásáért válaszolnak valamit, de válaszuk az említett hatások alatt könnyen változhat, ha a kérdés körülményei változnak.”* Az, hogy nemzetségüket többen ’katolikus’-nak határozzák meg, nem logikai zavarra, hanem olyan identitás megnyilvánulására vall, mely eltér az általában megszokottól. *„Adatközlőink gyakran szinonimaként használják a katolikus és a csángó megnevezéseket. Ez utóbbi sokkal népszerűbb a magyar etnikai csoportnál. Azt akarja ezzel érzékeltetni, hogy nem vállal közösséget a románokkal, de csak nagyon ritkán mondják ki, hogy magyarok, tehát elhatárolják magukat ettől a kategóriától is, a csángó etnonim mögé bújva.”*¹²

Az anyanyelv kérdése is bizonytalan számukra. Ugyanis a szó magyar alakját csak kevesen ismerik, románul viszont (birtokos szerkezetben) igen: ’az anya nyelve’ = ’limba maternă’. Első nekifutásból sokan csángónak mondták az anyanyelvüket, de aztán kiderült, hogy őket az anyjuk újabban románul tanítja beszélni, s csak később tanulták meg a helyi magyar tájnyelvet. Tehát az anyjuk nyelve csángó, ezt használja legtöbbit, és nem ritka, hogy a románt egyáltalán nem beszéli, vagy csak gyengén. Kb. 10 éve terjedt el divatszerűen a moldvai csángó falvakban, hogy az anya a csecsemőhöz nem szól magyarul,

csak románul, hogy a gyermeknek – ezzel legalábbis – az iskolában ne legyen gondja. A gyermek aztán az utcán tanulja meg a „csángós” nyelvet is – úgy ahogy. Ezért a gyerekek jóval hamarabb értik, mint beszélnek a moldvai magyar tájnyelvet, hiszen a családban és a nagyobb gyermekek egymás között általában magyarul beszélnek. De megfigyelhető az is, hogy a különböző nyelveknek nincsen olyan érzelmi töltete, hogy döntően befolyásolja az etnikai identitástudatot. Hiszen Somoskán minden intézmény hivatalos nyelve román, ezért joggal érzik úgy, hogy az érvényesülésnek egyik lehetséges formája, ha takarják vallási, nyelvi, nemzeti hovatartozásukat. Ez a környező románság – főleg a hivatalosság – intoleranciája miatt ajánlatossá is vált, sőt egyre inkább az érvényesülés elengedhetetlen feltételének érzik. Annál is inkább, állapítja meg felméréseik alapján Hegyeli Attila, mert *„Somoskán és a környező falvakban az iskoláztatás határfoka katasztrofális. Szinte azt mondhatjuk, hogy a Bákóból ingázó pedagógusok – akik nem beszélnek a somoskaiak többségének anyanyelvét – talán szándékosan nem veszik komolyan munkájukat, rontva ezáltal az itt felnövő, iskolába járó fiatalok továbbtanulási [és érvényesülési] esélyeit.”*¹³

Érzékelnünk kell tehát a csángómagyarok identitásának sajátosságát. Nem kérhetjük rajtuk számon azt a fajta magyarságtudatot, amit a Kárpát-medencén belüli magyarokban érlelt meg az a történelmi folyamat, ami a XVIII. századtól napjainkig tart. Meg kell értenünk identitásuk labilitását, vagy helyesebben fogalmazva azt a kettős identitást, amit korántsem irigylésre méltó sorsuk alakított ki bennük, meglehetősen képlékeny és konvertibilis formában.

Egyértelműbb a helyzet a vallási megoszlás tekintetében, annál is inkább, mert nem is beszélhetünk „megoszlásról”, hiszen Somoska lakosságának a különböző időpontokban történő számbavételek alkalmával 99% és 100% között alakult a római katolikus vallásúak aránya és ez ma sincs másként. A település kezdetben Forrófalva, de a XIX. század végén már Klézse filiája volt, első templomát 1902-ben építette a Szentháromság tiszteletére Kárpáti Grácián, aki az elmúlt századforduló idején volt a klézsei egyházközségben Petrás Incze János méltatlan utódja. 1898-ban a klézsei statisztikában már megemlítik, hogy Somoskán templomra lenne szükség, 1899-ben a hívek e célból 5300 lejt betettek a takarékbba. Egy ideig aztán még a közeli Klézse templomába jártak, de az 1900-as statisztika feljegyzi, hogy a templomot befedték, 1901-ben pedig bejegyzik: *„Ecclesia Somosca jam parata”* – vagyis elkészült. Egy földrengés miatt 1940. november 10-én leomlott a templom tornya, amit aztán újjáépítettek, de az eredetinel alacsonyabbra.

A somoskai római katolikus gyülekezet 1968-ban vált önálló plébániává. Itt szolgált a mártír életű Gyergyina János páter 1964-től 1980-ig. Tragikus sorsában mérhetetlenül sok szenvedés jutott osztályrészéül, de sohasem fordult hívei ellen, ahogy a hatalom kívánta volna. A közeli Nagypatakon született 1915. március 25-én, 1929-ben lett novicius Halasfalván (Hălăucești), a minorita ferences rend moldvai tartományának

szemináriumában. Miután ünnepélyes szerzetesi fogadalmat tett, Lujzikalagorban pappá szentelték 1941. május 11-én. 1947-től 1959-ig Lészpeden volt plébános, ahol híveinek anyanyelvükön is prédikált, ezért 1959. január 9-én elhurcolták és a Jászvásári Katonai Ügyészség 9 évi börtönre, 5 évi kényszermunkára ítélte. Innen 1964. július 27-én szabadult egy általános amnesztia alkalmából, és Somoskára került plébánosnak. Itt – kellő óvatossággal – többször találkoztam vele, s magyar nyelvű egyházi sajtótermékekkel és könyvekkel szereztem örömet a nagy elszigeteltségben élő plébánosnak, aki minden tiltás ellenére magyarul is beszélt híveivel. Jáki Teodóz atya is megemlékezik róla könyvében: „1979-ben találkozhattunk vele először Somoskán, kértük tőle dr. K. I. orvossal és katolikus pappal, hogy misézhesünk a templomában. Örömmel engedte meg, de szomorúan tette hozzá, hogy latinul mondjuk a szentmisét. – Higgyék el, súlyos következményei lennének kegyedék számára is, ha följelentenének bennünket, hogy magyarul miséztek az én templomomban.”¹⁴ 1991-ben a régi helyén új, hatalmas méretű templom építéséhez fogtak, amit csak 2006-ban tudtak befejezni. Az új szentegyházat Szent Lukács tiszteletére szentelték.

Somoska lakosságának megélhetésében igen nagy szerepe volt a gyümölcsöknek, különösen a szőlőnek. Mutatkozik ez a település helynévanyagában is, legalább két tucat helynevéhez kötődik részben vagy teljesen a szőlő. Ezek a helyek elsősorban a korábbi erdők kiirtásával váltak előbb kaszálóvá, majd szántóvá, végül szőlőterületté, hogy aztán a kollektivizálás jórészt kipszttítsa ezt az intenzív művelést és nemzedékről nemzedékre szálló hagyományos tudást igénylő művelési ágat. A somoskai helyek közül különösen a *Bércen*, a *Bodzason*, a

Csigahegyen vagy *Csigáson*, a *Hamzicznál*, a *Keresztpataknál*, a *Mál-ódalában*, a *Pap béceinél* (itt volt az egyház szőleje), a *Patyul-ódalában*, a *Ruszuji hegyen* és az *Újfogáson* volt sok szőlő. Azt, hogy volt, nagyon is hangsúlyoznunk kell, mert a kollektív idején részben vagy egészben kiszántották a szőlőket. 1990 után a tömeges külföldi munkavállalás miatt megcsappant munkaerőjű falu közössége nemhogy újratelepítette volna a számottevő kézi munkaerőt igénylő szőlősöket, de még azoknak az oltott szőlőknek is nagy részét kivágták, amiket a kollektív hozott volt be, mert sok munkát igényeltek. Pedig valamikor – ahogy mondják – *a szőlőből élt a falu*. Ami nem túlzás, mert a nyár közepétől a fagyok beálltaig a puliszka mellett, különösen a szegény sorsú, sokgyermekes családok számára, a szőlő volt a legfontosabb táplálék, s az abból készült bor volt a legfontosabb bevételi forrás. Az itt született *Demse Márton* költő, akit anyanyelvén való tanítóságtól eltiltott s vasutasra kényszerített a kommunista román állam, *Somoskai tél* című könyvében megrázó képekben idézi fel földjeitől megfosztott családjuk mélyszegénységét, ami azonban nem volt kirívó eset abban az időben. „*Ebben a faluban – írja – az egyik végétől a másikig, nemigen volt folt nélküli ruhás ember. Ennivaló az mindig kevés volt, viszont bort adott az Isten bőven, de kinek kellett, mikor mindenkinek volt. Két lejért lehetett igazi bort kapni, nem egy litert, hanem egy egész vederrel. A legfinomabb bor sem ért többet öt lejnél.*” Szomorú írásaiban a *verébleves* és az *eperfarügy* szerepel az író gyerekkori ételei sorában.¹⁵

1948-ban több mint száz moldvai iskolában bevezették a magyar nyelvű oktatás valamilyen formáját, volt, ahol minden tantárgyat magyarul oktattak, máshol csak a magyar

órákon használták az anyanyelvet. Somoskán, ahol a régi, egészségtelen iskolaépület még 1943 tavaszán leégett, újat készültek építeni, de csak 1949 augusztusában kezdtek hozzá a kormány 1,4 millió lejes hozzájárulásával. A tervek szerint helyet kapott volna az épületben a román és a magyar iskola is – Kovács György szerint – „a két nép testvéri összetartozásának jeleként”.¹⁶ Egy tanügyi beszámoló szerint 1951–52-ben még 3 tanerővel működött az iskola magyar részlege, és 136 tanuló látogatta a tanórákat,¹⁷ de a magyar nyelvű oktatást hamarosan Somoskán is beszüntették. Ötven esztendő múltán ismét tanulhattak magyarul is a somoskai csángócskák, már aki akart. 2003–2004-ben 4 tanár oktatta a somoskai gyermekeket szüleik anyanyelvére, részben iskolai keretek között, részben tanórákon kívül, délutáni szabad foglalkozásokon: *Pávai Réka, Istók Angéla, Borsos Gyöngyi, Benke Paulina*. A magyar nyelv fakultatív oktatása napjainkban is folyik Somoskán *Benke Paulina* és *Istók Angéla* jóvoltából. 2000 után néhány esztendeig minden augusztusban megszervezték a faluban a Tatros Tábort nevű hagyományörző tábort¹⁸, de aztán felhagytak vele, szervezői közül többen Magyarországra települtek, vagy Nyugaton dolgoznak.

A pionírexpedícióknak mondott felderítő utakon tanítványaival Moldvát járó Gazda László szerint Somoska „egyike azoknak a településeknek, amelyek leginkább őrzik kultúrájuk magyaros jellegét, így ez a falu a magyar néprajz gyűjtői számára valóságos kincsesbánya.”¹⁹ Ennél szebbeket nem is lehet mondani egy moldvai csángómagyar településről, de ha utánanézzünk, igazából csak a mondat első része meggyőző, mert Somoska népéletének „kincsesbányájából” meglehetősen keveset gyűjtöttek és közöltek napjainkig. Talán a nagyobb és hasonlóságában is markánsabb hagyományos anyaggal rendelkező, az országútról is jobban megközelíthető Klézse község közelsége vetett rá árnyékot, talán más oka van, hogy még a folkloristák sem aknázták ki népdalkincseit olyan mértékben, mint sok más települését. Lehet azért is, mert innen a második világháború idején nem települtek Magyarországra később a Népművészet Mestereivé váló kitűnő nótafák, mint Klézseről, Lészpedről, Pusztinából, Diószénből, Magyarfaluból, vagy akár Klézse másik szomszédjából, a ma Valea Mică-nek nevezett Pokolpatakról. A Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjámint által közölt háromkötetes *Csángó népzenében* Somoska mindössze három dallal szerepel, akárcsak Faragó József és Jagamas János *Moldvai csángó népdalok és népballadák* című gyűjteményében; de még Kallós Zoltán *Balladák könyvébe* is csak egyetlen énekes – Benke György Gödöri – négy éneke került be. Aránylag még Seres András és Szabó Csaba vaskos *Csángómagyar daloskönyvének* 390 tételéből származik a legtöbb, szám szerint 21, főleg vallásos ének Somoskáról, mégpedig három énekes révén, akiket nem is annyira nótafaként, hanem inkább, mint deákat – kántort – tarthatunk számon.

Arról, hogy Somoska tárgyi és szellemi néprajzában milyen feltáratlan „kincsek” találhatóak, sejtésünk lehet egy *vartyogó*-nak nevezett hiedelemről, amit a magyar nyelvterületről

ezzel a névvel máshonnan nem ismerünk, etimológiai szótárainkban csak mint hangutánzó igével, *vartyog* találkozhattunk, de azzal bőséggel: Szinnyi József *Magyar tájszótárában* szinte az egész magyar nyelvterületről találunk adatot.²⁰ Moldvából azonban – egyelőre – csak egyetlen publikált előfordulását ismerem, Kovácsné István Anikó tanulmányát, de sem Bosnyák Sándor *Moldvai magyarok hitvilágában*, sem Péntek János *Moldvai magyar tájszótárában*, sem a magam gyűjtéseiben nem találkoztam ezzel a titokzatos jelenséggel, bár kétségtelen rokonságban lehet a Gyimesben, főleg annak az egykori országhatártól keletre eső térségeiben ismeretes *rekegővel*, ami a néphit szerint keresztleletlenül elhaltak kószáló lelkéből keletkezett hiedelemként, s ijesztő kiáltásaival más lelkekre vadászik.²¹ Ezzel szemben a Somoskáról ismert *vartyogó* nem aktív és nem is ártó, inkább áldozatából támadt, panaszkodó valami, nem is biztos, hogy „lény”, inkább jelenség, amire a kézdivásárhelyi Kovácsné István Anikó „talált” 2000 októberében, somoskai inghímzések vizsgálata közben.²² Akkor még élt a 87 esztendő Máris Borbála, aki az „esemény egykori szemtanújaként elmondta a szájhagyományban már akkor is erősen halványuló emlékként élő, körülbelül öt évtizedes hiedelemtörténetet. Ennek lényege, hogy a XX. század derekán egy fiatal lánynak *bitangja*, vagyis házasságon kívüli kapcsolatból származó gyermeke született, s a közösség ítéletétől tartó apa egy asszonyt fogadott fel, hogy a szegény elkerülése érdekében a csecsemőt takarítsa el, az pedig egy kútba dobta. „Az esemény azonban csak addig maradt titokban, amíg Máris Borbála vízmerítés közben föl nem fedezte a vízben a halott csecsemőt.” A nyomozás aztán hamar kiderítette, hogy a beidézett lányok közül kinek folyik a tej a melléből, tehát ki volt az anyja. A falu emlékezte úgy tudta, hogy „a leány felnevelte volna a gyermeket, de az apja elvette, hogy ne lássa senki, hogy maradjon lánynak.” De a kútba ölt csecsemőtől „esténként – éveken keresztül – a kút környékén *vartyogást* lehetett hallani, amit a megölt gyermek hangjának tulajdonítanak”. Az egyik somoskai visszaemlékező szerint: „A lányaim mondják vala, hogy mikor járkacsáltak guzsalyasba, s vasárnap késő esténként jöttek, a gyermekvartyogást örökké hallották.” Más úgy mondta: „Angyal volt, én biztos vagyok benne, hogy hallottam, úgy sírt a gyermek, mint egy macska”. Más változat szerint: „A gyermek meglelt, de virággyermek volt. Bédobták a kútba, aztán kivették a kútból, Pruteánu Andrásné ingecskét varrt nekie, szépen felkészítették, keresztleletlenül volt, s eltemették. Köttek egy veres cernát a nyakára, hogy keresztleletlenül volt, szépségnek, hogy egy angyal.”

Kovácsné István Anikó is megállapítja, hogy a somoskai *vartyogó* számos rokon vonást mutat a gyimesi *rekegővel*, elsősorban atekintetben, hogy erőszakos halált szenvedett, keresztleletlenül gyermek volt. Egyelőre nincsen több adatunk arra vonatkozóan, hogy a környékbeli magyar – esetleg román – közösségekben ismert-e a *vartyogó* jelensége, s ha igen milyen formában és összefüggésben, hogy össze lehetne vetni a *rekegővel* és a hozzá hasonló hiedelemekkel. További kutatások tisztázhatnák azt is, hogy ez a jelenleg egyedülálló

eset mennyire tekinthető elterjedtnek a moldvai csángómagyar térségben. Talán éppen ez a felvetés, István Anikó felvetésének „közhírré tétele” nyomán indulva talál majd valaki használható párhuzamokat. Nagyon is feltáratlan tehát a somoskai népelet kincsesbányája, még mindig van, még mindig volna mit felhozni belőle a felszínre.

Lennének, lettek, lehetnek is volna Somoskának olyan jeles szülöttei, akik illetékesebbekként művelhetnék ezt a „bányát”. Hogy csak néhányuk nevét említsem, itt van – vagyis ott van, hiszen a balsorsa elől már több mint 30 esztendeje Budapestre menekült – a Somoskán 1943-ban született *Demse Márton* költő, aki sokat megőrzött írásaival a falu és népe életéből. Falustársai büszkén emlegethetik a nevét, s olvashatják könyveit, hiszen a Magyar Írók Szövetségének és a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének tagjaként, s a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület alapító tagjaként sohasem tagadta meg, vagy akár csak feledkezett meg szülőfalujáról.

Név szerint ismerünk továbbá – Csoma Gergely jóvoltából – több kiváló somoskai deákot, akiknek nagy részük volt abban, hogy a falu közösségének jelentős része ma is magyarul beszél, s ha máshol nem, hát otthonaiban anyanyelvén imádkozik, s a moldvai csángómagyarok gazdag népénekeit, ha román ortográfiával is, de megőrizték kézírásos füzetekben.²³ Méltók arra, hogy nevüket megőrizzük, mint *Ambarus Szilveszter*, aki többeket megtanított magyar szentes énekekre, s közülük az egyik, az 1953-ban született *Bálint Mária*, füzetbe is írta valamennyit, ahogy tudta, román betűkkel. „*Mind így írtuk – mesélte Csoma Gergelynek –, hogy értük. Oláhos literekvel, a magyar szavakat, hogy meg bírjuk csitilni. Engem tátám segített, ő énekelt, s én írtam. Nagyon szerettem, de nálunk elhagyták.*”²⁴ *Benke Gergely* 27 esztendeig volt deák Somoskában, s 1972-ben kezdte lejegyezni a magyar imákat, búcsúztatókat.²⁵ *Benke András* az 1980-as években kántorkodott, s énekelt kézzel írt füzetéből.²⁶ *Bálint János* nyugdíjazásáig kétkezi munkásemberként dolgozott, s egy füzetbe rontás- és betegségelhárító mágikus verseket írt össze ugyancsak román betűkkel, magyarul.²⁷ Meg kell emlékeznünk még *Benke Pál* „somoskai hagyományörző”-ről, akinek két testvére Budapesten „táncházenész”, felesége, *Benke Paulina* pedig a fakultatív magyar oktatásban szülőfalujában és a szomszédos magyar településeken dolgozik. Ugyancsak Somoska szülötte *dr. Kotis Mihály*, Budapesten tanult az Orvostudományi Egyetemen, jelenleg a zirci Erzsébet Kórház adjunktusa, édesanyja, Róka Máris pedig odahaza énekel a halott melletti virrasztások alkalmával magyar szentes énekeket. Még festőművésze is van Somoskának *Benke György* személyében, akinek egyik nagyobb képe a Szeret-Klészse Alapítvány székházában látható és azt a jelenetet ábrázolja, amikor Durcovic Anton jászvásári római katolikus püspököt 1949 júniusában a Szekuritáté emberei egy autóba tuszkolva elhurcolják. *Benke György* bizonyára szívesen rajzolna vagy festene Somoska hagyományos népeletéről is jellemző jeleneteket, talán csak biztatni kellene rá.

A 2000-es esztendőök elején ígéretesnek indult *Somoskai Faluhetek*, amik oly sok örömet szereztek augusztusonként a falu lakosságának, főleg a fiatalságnak, sajnos idővel megszűntek. A legtevékenyebb szervezők máshol, főleg nyugatabbra találtak maguknak munkát, s mint minden, néhány személytől függő programsorozat, idővel ez is elhalt – vagy átalakult. Jelenleg a kulturális hét helyett egy-egy *Imanapra* kerül sor nyaranta Somoskán, amikor a magyar nyelvű népmesékre, népdalokra alapozott vetélkedő fesztiválok mintájára anyanyelven imádkoznak, vallásos népénekeket tanulnak és énekelnek. A hírek szerint ezekre az évente sajnos csak egy-egy alkalommal sorra kerülő tartalmas összejövetelekre a szomszéd falvakból is eljönnek a katolikus vallású, csángómagyar hívek, sőt a helybéli plébános is megtisztelti jelenlétével hívei vallásos összejöveteleit.

A művelődés tüze tehát, ha nem is egyöntetű lobogással, de folyamatosan lángol, világít és melegít Somoskán, egyszer lejjebb csavarva, máskor fel-fellobbanva.

1. Demse Márton: *Somoskai tél*. Kézdivásárhely, 2007. 91.
2. Kiss Lajos: Magyar helységnevek a Keleti-Kárpátokon túl. *Magyar Nyelvtör* 1987. 2. 225.
3. Jerney János 'Keleti utazása a magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2011. 113.
4. Gabor, Iosif: *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*. Editura Conexiuni, Bacău, 1996. 252.
5. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987.
6. Bolya Mátyás beszámolója.
7. Domokos 1987. 105.
8. Hegyeli Attila: Hat nemzetiség egyetlen faluban? Egy moldvai csángó falu etnikai identitásáról. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időben*. A Magyarságkutatás könyvtára XXIII. [Budapest, 1999.] 83–96.
9. Hegyeli 1999. 86.
10. Domokos 1987. 172.
11. Uo.
12. Uo. 87.
13. Uo. 90.
14. P. Jáki Sándor Teodóz: *Csángókról igaz tudósítások*. Való Világ Alapítvány, Budapest, 2002. 89–96.
15. Demse 2007.
16. Kovács György: *A szabadság útján. Moldvai csángók között*. Az RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója, Bukarest, 1950. 10–12.
17. Vincze Gábor (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*. Teleki László Alapítvány és Erdélyi Múzeum-Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 2004. 343.
18. Gazda László: *Csángómagyar falvak III. Moldvai magyar vonatkozású települések történeti tára R–Z*. Nap Kiadó, Budapest, 2011. 49.
19. Uo. 45.
20. Szinnyei József: *Magyar tájszótár*. Nap Kiadó, Budapest, 2003. 2495.
21. Daczó Árpád: A gyimesi rekegő. *Népismereti Dolgozatok*. Kritikon Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 197–201.; Takács György: *Kantéros, lüderc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák*. Magyar Napló – Fókusz Egyesület, Budapest, 2004. 799–909.
22. Kovácsné István Anikó: A somoskai vartyogó hiedelemtörténetének ezredfordulói emlékezete. *Moldvai Magyarság*, 2004. 5. sz. 17–19. és 6. sz. 18–19.
23. Csoma Gergely: *Elveszett szavak. A moldvai magyarság frott nyelvemlékei*. Etnofon Népzenei Kiadó, Budapest, 2004.
24. Uo. 52.
25. Uo. 62.
26. Uo. 64.
27. Uo. 82.

Istoria și viața culturală a satului Șomușca

„Să fii binecuvântat, satul meu natal, în vecii vecilor”¹

Șomușca (Somoska, Șomoșca), sat aparținător comunei Cleja, se află spre sud de Bacău, pe malul drept al Siretului, pe un dâmb înălțându-se pe malul drept al pârâului Cleja. Numele său provine din cuvântul maghiar som (însemnând: 'corn, cornus mas'), la care se adaugă sufixul maghiar -os (însemnând: 'înzestrat cu ceva, somos: 'un loc, unde cresc cornii'), plus sufixul maghiar diminutival -ka (Somoska)². Varianta în limba română a acestui toponim maghiar: (Șomușca) s-a format în anii 1900, neavând niciun înțeles nici în limba maghiară, nici în limba română.

Începând de la mijlocul secolului al XIX-lea, satul este descris mai amănunțit de către Jerney János. Referitor la această localitate autorul ne dă de știre că locuitorii Șomușcăi provin din Cleja pentru că: „Șomușca, aparținând diecezei din Cleja, se află spre sud de aceasta (...), formând o colonie nouă, deosebit de importantă, a avuției maghiare din Cleja. Acest sat – citim în continuare – arată mai mult a livadă decât a localitate, deoarece pomii fructiferi au crescut atât de mari, încât casele pot fi zărite numai după ce am ajuns în fața lor (...). Nu dispune nici de plebanie, nici de cantor, îngrijirea sufletească a credincioșilor este asigurată de plebania din Cleja, localitate, de care Șomușca este separată de un deal destul de înalt, care trebuie străbătut pe un drum care durează cam o oră

și un sfert. Versanții dealului plantați cu podgorii, care dăruiesc locuitorilor vinuri deosebit de bune, înconjoară întregul sat.”³

Locuitorii satului sunt urmașii secuilor fugiți în Moldova după Siculicidiumul de la Siculeni (1764 – nota red.). Presupunem că populația nu s-a stabilit direct pe teritoriul actual, ci a ajuns aici, la marginea părții de vest a Câmpiei Siretului, după staționări intermitente, dând de pământuri mănoase, propice cultivării fructelor și viței de vie. Pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, toponimul maghiar, sunând cumva străin vorbitorilor de limba română, apare în statisticile plebaniilor catolice sub forma de Zamosca,⁴ însă în schematismul Misiunii din anul 1850 este notat sub formula corectă de Somoska, probabil la insistența preotului Petrás Incze János, deoarece în vremea aceea satul era filiala plebaniei din Cleja.⁵

Posibilitatea de a cunoaște împrejurimile Șomoșcăi poate fi asigurată prin participarea la excursia organizată în fiecare august în cadrul Săptămânii Satului Șomușca, cu ocazia căreia participanții cutreieră locurile pitorești de aici. Un participant de profesie muzicant sosit din Budapesta a notat următoarele: „Din vârful dealurilor care înconjoară Șomușca se deschide o panoramă pitorească asupra văii Siretului. În vârful stâncos de deasupra satului, numit Esztenka, trei cruci semnalează cele trei sate mai mici, aflate în vale, crucile fiind împodobite

întotdeauna cu flori de câmp proaspete. Pe versanți se cațără șiruri ordonate de porumb, de pomi fructiferi. Păstorul din vale își cheamă câinii în limba maghiară, să nu uităm, că suntem în anii 2000, la mii de km de Budapesta! Într-o stână aflată în drum suntem invitați la o gustare: brânză, cașcaval, legume proaspete, pâine moale... Drumeții purtați spre înălțimi nu lasă nicio fărâmbă din merindele oferite. Stația următoare a drumului: o cruce aflată în vârful unui deal dintre versanții nordici. Trunchii de nuanță deschisă de fag preschimbă acest versant într-o catedrală gotică, iar locul crucii simple devine altar. Localnicii îi spun Crucea germană pentru că, spre sfârșitul celui de-al doilea război mondial, opt ostași germani și-au găsit sfârșitul aici. Crucea semnalează, totodată, și granița între pământurile aparținând Șomușcăi și cele ale celor din Răcăciuni, iar participanții la pelerinajul din localitate nu uită niciodată să împodobească crucea cu o crenguță verde. De aici drumul ne poartă spre Hidegforrás (Izvorul Rece), aflat în fundul văii, de unde izvorăște și un mic pârâu. Mica vale a izvorului este străjuită de maluri abrupte, acoperite de o pădure deasă. Aici, în acest anturaj, am fost întâmpinați de o bandă locală de muzicanți și de gulaș preparat la ceaun, aburind. S-a făcut seară târzie până când s-a golit ceaunul și a luat sfârșit voia bună a dansatorilor.⁶

Locuitorii Șomușcăi, chiar de la momentul stabilirii lor pe aceste meleaguri, au dat numele localității în limba lor maternă maghiară, pentru că pe harta militară austriacă din anul 1792 este denumită: Unguri ot Lunka mare Somoska. Pe atunci au dispus de 54 case, 37 capete de familie, 17 persoane apte pentru serviciul (militar), având în posesie 4 cai și 80 boi,⁷ iar dacă socotim numărul mediu de atunci al membrilor unei familii, populația satului trebuia să fi fost peste 200 de suflete. În decursul unui secol acest număr a devenit de patru ori mai

mare, în 1890 ajungând la 885 de capete. În următorii 50 de ani numărul populației – practic – stagnează, cel puțin în 1930 prezentând o creștere minimă (907 de persoane). În perioada ce a urmat – datorită înlăturării în mare parte a mortalității infantile – timp de două generații aproape că s-a dublat: în 1992 populația Șomușcăi numără 1666 de persoane. Cu acest număr a și obținut vârful demografic al ultimei perioade, pentru că în anul 2009 urmează o nouă scădere (1617 de pers.). Locuitorii – cu câteva excepții ne semnificative – sunt de religie romano-catolică, astfel: de etnie maghiară, însă acest etnonim din urmă în cadrul maghiarilor ceangăi din Moldova – din cauza identității nesigure a comunităților catolice moldovenești – are o interpretabilitate destul de nesigură. Datorită faptului că în cadrul Șomușcăi a fost efectuată o investigație etnosociografică, având ca scop tocmai elucidarea acestui fenomen, e binevenită prezentarea rezultatelor acesteia, deoarece scoate la iveală o situație contradictorie, valabilă poate pentru toate localitățile maghiar-ceangăiești din Moldova.

Hegyeli Attila, responsabilul de atunci al predării limbii maghiare din zona maghiarilor ceangăi din Moldova, în anii 1990, împreună cu alți cinci cercetători, a întreprins o investigație destul de vastă, extinzând practic la mai mult de o pătrime a populației satului (28%), în cadrul căreia au obținut date deosebit de valoroase, referitoare și la identitatea etnică a celor de la Șomușca, menite a fi cercetate și în continuare.⁸ Cercetătorii tineri au intervievat în total 474 de persoane (232 de bărbați și 242 de femei) și au constatat că răspunsurile primite sunt deosebit de nesigure, ceea ce denotă o identitate destul de labilă, sau, mai bine zis: o identitate dublă. După remarca lor: „Răspunsurile sunt determinate de persoana intervievatorului. În fața comisarului recenzor sau a preotului (având o atitudine vădit antimaghiară) se manifestă – de bună seamă – altfel ca în fața unui etnograf de naționalitate maghiară. În acest sens nu putem afirma că datele recensămintelor din satele ceangăiești au fost în mod univoc „măsluite”, deoarece ceangăii, la întrebarea comisarului recenzor, s-au identificat de naționalitate română, iar la aceeași întrebare nouă ni s-a răspuns că sunt maghiari sau ceangăi.”⁹ Bineînțeles, această observație se referă nu numai la cei de la Șomușca, ci este specifică, în general, și la celelalte comunități ceangăiești neromânizate încă. Rămânând la cei de la Șomușca, ne putem aminti de acea contradicție crasă, produsă de statistica de atunci, încât, cu ocazia recensământului din 1930, relativ onestă, din totalul populației Șomușcăi de 907 persoane (din care 898 de romano-catolici), nicio persoană nu s-a identificat de naționalitate maghiară cu limba maternă maghiară.¹⁰

În cunoștință de cauză cu cele de mai înainte trebuie apreciat că în investigațiile efectuate de Hegyeli Attila și grupul lui, în anii 1900, șomușcăienii la întrebarea privind limba lor maternă au dat următoarele răspunsuri: 35,9% din cei intervievați pretindeau a avea limba maternă ceangăiască, 27,8% română, 22,8% maghiară, 3,2% ceangăiască-maghiară, 0,8% ceangăiască-română, 9,7% indeciși. Deci: un procentaj de 61,9% al locuitorilor, în situația

dată, și-a definit limba maternă ca „fiind neromânească”.¹¹ „Această labilitate a identității poate fi datorată și faptului că – după cum reiese de la sursa noastră – din textul mai multor interviuri putem desluși că aceste categorii (român, maghiar, ceangău, ceangău-maghiar, ceangău-român, etc.) în identitatea lor nu prezintă asemenea puncte stabile ca în cazul maghiarilor majoritari. Astfel, pentru placul intervievatorului, sau pentru a întreține conversația, dau un răspuns oarecare, răspuns care poate fi ușor modificat, datorită unor influențe amintite, dacă circumstanțele interogării se vor schimba.”

Faptul că mai mulți dintre ei se identifică de naționalitate catolică, denotă nu atât o confuzie logică, ci mai cu seamă scoate la iveală o manifestare a identității care diferă de cea obișnuită. „La mai mulți dintre furnizorii noștri de date denumirile de »catolic« și »ceangău« apar ca sinonime. Această confuzie o întâlnim mai des la etnia maghiară. Prin acest răspuns parcă vor să exprime, că nu-și asumă comunitatea cu etnia română, însă nu se identifică numai rareori, că ar fi maghiar, delimitându-se astfel și de această categorie etnică, ascunzându-se astfel după etnonimul de ceangău.”¹²

Și problema limbii materne e nesigură pentru ei. Expresia maghiară (anyanyelv) nu le este cunoscută multora. Cunoscut mai bine expresia română: limba maternă (în sensul: limba mamei – ca sintagmă posesivă). Din prima încercare mulți dintre ei și-au identificat limba maternă cu limba ceangăiască, însă s-a clarificat mai apoi că mama lor i-a învățat prima dată românește și apoi, și-au însușit graiul ceangăiesc. Deci limba mamei lor este limba ceangăiască folosită cel mai des în comunicarea de acasă și se întâmplă în multe cazuri că nu știu deloc limba română, sau o cunosc foarte slab. Aproximativ în ultimii 10 ani a devenit „în vogă” în satele ceangăiești din Moldova că mamele se adresează bebelușilor numai și numai în limba română, excluzând total limba maghiară, ca, astfel, copiii lor, ajunși la școală, să nu mai aibă dificultăți cu învățarea limbii române. Copilul, totuși, își însușește câte ceva și din graiul ceangăiesc, mai târziu, „la stradă”. Așa stând lucrurile, copiii înțeleg mai înainte graiul strămoșesc și îl vorbesc mai în urmă, deoarece în familie copiii mai mari vorbesc între ei dialectul limbii maghiare locale. Putem remarca și faptul că limbile vorbite nu dispun de aceeași încărcătură emoțională ca să influențeze în mod fundamental identitatea lor etnică. Deoarece la Șomușca limba tuturor instituțiilor este cea română, de aceea ceangăii așa simt – pe bună dreptate – că o formă posibilă a reușitei lor pe plan social este aceea ca să-și ascundă apartenența lor religioasă, lingvistică, etnică. Ceea ce – datorită intoleranței românilor majoritari (mai ales a oficialităților) – a devenit chiar o cerință majoră și mai mulți o consideră ca principala condiție a afirmării lor. „Cu atât mai mult – enunță pe baza rezultatelor investigațiilor Hegyeli Attila – cu cât la Șomușca și în satele vecine gradul de eficiență a învățământului este catastrofal. Putem aproape afirma că pedagogii navetiști din Bacău – cei care nu vorbesc limba maternă a majorității din Șomușca – poate că neglijează dinadins munca de predare, periclitând șansele de

reușită școlară [și de afirmare] ale tineretului școlar de aici.”¹³ Este neapărat necesar – deci – să resimțim particularitățile de identitate ale ceangăilor maghiari. Nu putem pretinde din partea lor o asemenea identitate maghiară ca la maghiarii din interiorul arcului carpatic, identitate care s-a format și a fost întărită de un anumit proces istoric, începând din secolul al XVIII-lea și până în zilele de azi. Trebuie să înțelegem labilitatea identității lor, sau, mai bine zis, acea identitate dublă care a fost creată de soarta lor nu tocmai demnă de invidiat, într-o formă destul de fluidă și convertibilă.

Situația este mai univocă în privința diviziunii religioase, cu atât mai mult, cu cât, nu putem vorbi de o diviziune adevărată, în sensul strict al cuvântului, deoarece locuitorii Șomușcăi, cu ocazia luărilor în evidență din diferite perioade istorice erau romano-catolici într-un procent de 99-100%, situație ce s-a menținut și până în zilele noastre. Localitatea mai înainte era filiala Fărăoanilor, pe urmă, de la finele secolului al XIX-lea a fost atașată Clejei, prima sa biserică a fost construită și sfințită cu hramul Sfintei Treimi de către Kárpáti Grácián, cel care la cumpăna dintre secolele XVIII–XIX a fost la dieceza din Cleja un urmaș nedemn al lui Petrás Incze János. În statisticile eclesiastice din 1898 deja întâlnim însemnarea despre necesitatea construirii unei biserici la Șomușca. Din donațiile credincioșilor în 1899 este depusă în casa de economii o sumă de 5300 lei pentru acest scop. Șomușcanii un timp mai frecventează biserica din Cleja apropiată, însă în statistica din 1900 apare însemnarea despre acoperirea noii biserici, iar nota din 1901 ne înștiințează despre terminarea construcției: „Ecclesia Somosca jam parata.” Cutremurul din 10 noiembrie 1940 dărâmă turla bisericii, pe care credincioșii o reconstruiesc, însă va fi mai scundă decât cea veche.

Comunitatea romano-catolică a Șomușcăi a devenit plebanie de sine stătătoare în 1968. Aici a slujit paterul martir, Gyergyina János în perioada 1964–1980. A avut parte de nenumărate suferințe, însă niciodată nu s-a întors împotriva enoriașilor săi, precum puterea comunistă ar fi vrut să-l influențeze. S-a născut în satul apropiat, Valea Mare la 25 martie 1915, în 1929 devine novice la Hălăucești, în seminariul regiunii din Moldova al ordinii minorităților franciscani. După ce a depus jurământul festiv de călugăr, este sfințit ca preot la Luizi Călugăra la 1 mai 1941. Din 1947 până în 1959 slujește în plebania din Lespezi, unde predică și în limba maternă maghiară a credincioșilor săi, din care cauză la 9 ianuarie 1959 va fi arestat, iar la Procuratura Militară din Iași este condamnat la 9 ani de temniță și 5 ani muncă silnică. Va fi eliberat datorită unei amnistii generale, la 27 iulie 1964 și numit ca preot la Șomușca. L-am vizitat aici cu multă precauție, aducându-i cărți religioase și literatură eclesiastică în limba maghiară preotului care ducea traiul într-o izolare cumplită, însă nu s-a sfîșit să poarte discuții cu credincioșii lui și în limba lor maghiară, deși acest lucru i-a fost interzis categoric de superiorii săi. Își amintește de el și paterul Jáki Teodóz în cartea sa: „Ne-am întâlnit pentru prima dată cu el în 1979 la Șomușca, am cerut voie împreună cu dr. K. I., medic și preot

catolic, să ținem slujbă în biserica lui. Ne-a îngăduit de bună voie, însă ne-a atras atenția cu multă resemnare ca să ținem sfânta liturghie în limba latină. »Să credeți că ar avea urmări cumplite și pentru Domniile voastre, în caz că v-ar denunța cineva că messa a fost oficiată în limba maghiară în biserica mea.«¹⁴ În anul 1991 a fost demarată construcția unei biserici noi, imense în locul bisericii vechi, însă a fost finisată doar în 2009. Noua biserică poartă hramul Sfântului Luca.

În asigurarea existenței pentru populația Șomușcăi a avut un rol deosebit pomicultura și mai ales cultivarea viței de vie. Acest fapt se reflectă și în toponimia localității, cel puțin două duzine de denumiri de pârlouge pot fi aduse în relație (total sau parțial) cu viticultura. Aceste locuri au fost obținute prin defrișarea pădurilor, terenurile fiind folosite inițial ca pajiști, după aceea ca pământuri arabile și în cele din urmă au fost plantate cu viță de vie. A urmat apoi colectivizarea și această ramură de cultură agricolă, necesitând o muncă intensă și cunoștințe tradiționale moștenite din tată în fiu, de la o generația la alta, dintr-odată a fost lăsată în paragină. Numele de răzoare cu însemnate plantații de viță de vie au fost următoarele: Bérc, Bodzás, Csigahegy sau Csigás, Hamzik, Keresztpatak, Mál-ódala, Pap bécsei (aici se afla podgoria bisericii), Patyul-ódala, Ruszuj hegy și Újfogás. Trebuie accentuat: aceste podgorii numai au fost, cândva, pentru că după colectivizare au fost arate total sau parțial. Însă după 1990, când o parte importantă a forței de muncă a emigrat, iar partea mai mică a populației rămasă acasă, în loc să resădească cu viță de vie locurile retrocedate, a arat și acele plantații care au fost sădite în era colectivului cu un soi de viță de vie nobilă, adusă din străinătate, necesitând o muncă intensă și îngrijire aparte. Cu toate că – după cum se obișnuiește a se zice – odinioară satul trăia din viță de vie. Ceea ce nu e deloc o exagerare pentru că de la mijlocul verii și până la înghețurile din toamna târzie, alimentul principal al locuitorilor – mai ales ai celor aparținători păturilor mai nevoiașe, cu mulți copii – pe lângă mămăligă erau strugurii, iar principala, poate singura sursă de venit a fost comercializarea vinului. Poetul Demse Márton, originar din Șomușca, obligat să-și abandoneze meseria de dascăl în limba maghiară de către regimul comunist și să devină „ceferist”, în cartea sa *Somoskai tél* (Iarna la Șomușca) prezintă în culori sumbre sărăcia crasă a familiei lui, lăsată fără pământ, fără mijloace de subzistență și acesta nu era un caz separat în acele vremuri: „În acest sat, de la un capăt la celălalt, nu vedeai un om, să nu poarte haine peticite. Alimente erau puține, vin însă ne dădea Domnul din belșug. Nu-l puteai valorifica, pentru că fiecare familie avea în pivniță. De doi bani puteai cumpăra vin bun, nu un litru, ci o găleată întreagă. Soiul cel mai bun era cu 5 lei.” Printre felurile de alimente ale copilăriei lui amintește supă de vrăbioare și de muguri de dud.¹⁵

În 1948 în mai mult de 100 de școli moldovenști au introdus diferite forme ale predării în limba maghiară, erau școli, unde toate disciplinele au fost predate în limba maghiară, în alte locuri era introdusă numai predarea limbii și literaturii

maghiare. La Șomușca, unde în primăvara anului 1943 a ars clădirea școlii vechi și insalubre, era prevăzută construcția unei noi școli, pentru care statul a prevăzut o sumă de 1,4 milioane lei. Potrivit planurilor, în clădirea școlii noi ar fi încăput atât școala maghiară, cât și cea română, cum se exprimă într-un articol Kovács György, „ca semn al înfrățirii celor două popoare.”¹⁶ Potrivit unui raport despre învățământ în anul școlar 1951–1952 secția maghiară a școlii din Șomușca funcționa cu trei cadre didactice și un efectiv de 136 elevi.¹⁷ Predarea în limba maternă a copiilor a fost însă în curând desființată și la Șomușca. După ce a trecut o jumătate de secol fără predare în limba maghiară, iată că micii ceangăi din Șomușca au din nou posibilitate să învețe și ei în limba maternă a părinților. Bineînțeles, cei care vor. În anul școlar 2003–2004 patru profesori au predat în limba maghiară la Șomușca, pe de o parte: în cadrul școlii, pe de altă parte: în afara orelor de curs, în cadrul preocupărilor libere de după masă. Numele profesorilor: Pávai Réka, Istók Angéla, Borsos Gyöngyi, Benke Paulina. Predarea facultativă a limbii maghiare se desfășoară și în prezent, datorită bunăvoinței lui Benke Paulina și Istók Angéla. În perioada de după 2000 timp de câțiva ani în fiecare august a fost organizată în sat Tabăra de la Trotuș de păstrător de tradiție,¹⁸ fiind mai apoi abandonată, deoarece dintre animatorii ei unii au emigrat în Ungaria, alții s-au angajat în muncă în Europa de Vest.

După opinia profesorului Gazda László, cel care a cutreierat cu elevii săi Moldova în cadrul așa-ziselor „expediții exploratoare pionierești”, Șomușca este una dintre localitățile care au păstrat în modul cel mai autentic caracterul maghiar al culturii lor tradiționale, astfel, acest sat reprezintă o adevărată „mină de aur” pentru culegătorii comorilor populare tradiționale (folcloriști, etnografi).¹⁹ Cuvinte frumoase despre o așezare maghiar-ceangăiască din Moldova, însă dacă ne uităm mai adânc în miezul lucrurilor, numai prima parte a frazei poate fi socotită reală, deoarece din acea „mină de aur” s-au extras și publicat până în zilele de azi relativ puține „comori”. Acest fapt poate fi explicat – bunăoară – de apropierea Clejei mai mari, unde s-a păstrat un material asemănător, însă mai voluminos și marcant al valorilor populare tradiționale. Să nu uităm că accesul la comuna Cleja e mai ușor de la șosea, dar pot fi și alte cauze, pentru care folcloriștii nu au explorat în așa măsură comorile de cântece populare ale Șomușcăi ca la multe alte comune mai cunoscute din acest punct de vedere. O astfel de cauză ar fi aceea că de aici în timpul celui de-al II-lea război mondial nu s-au expatriat în Ungaria atâtea persoane cu un repertoriu bogat de cântece populare ca din Cleja, Lespezi, Pustiana, Gioseni, Găiceana sau dintr-un alt sat din apropierea Clejei: Valea Mică, devenind aici în noua lor patrie „Maeștrii Artelor Populare”. În culegerea de trei volume *Csángó népzene* (Muzică populară ceangăiască) editată de Domokos Pál Péter și Rajeczky Benjámín, Șomușca este reprezentată doar de trei melodii, la fel și în *Moldvai csángó népdalok és néballadák* (Poezii și balade populare ceangăiești din Moldova) a lui Faragó József și Jagamas János. Chiar și în *Balladák könyve* (Cartea baladelor) a lui Kallós Zoltán este

prezentă numai o singură sursă (Benke György Gödöri) cu patru balade. Cele mai multe bucăți folclorice din Șomușca le găsim în *Csángómagyar daloskönyv* (Carte de cântece populare ceangăiești maghiare), conținând în total 390, din care au fost culese din Șomușca 21, în majoritate cântece religioase, culese de la trei persoane care pot fi evidențiate mai mult drept cantori și nu ca rapsozi populari.

Ne dăm seama ce valori folclorice au rămas neexplo-rate din tezaurul folcloric spiritual și material al Șomușcăi, referindu-ne doar la ființa spirituală numită „vartyogó”, cu care nu ne-am întâlnit altundeva în întreaga zonă lingvistică maghiară. În dicționarele etimologice maghiare găsim doar verbul „vartyog” într-o frecvență bogată. În *Magyar tájszótár* (Dicționarul de regionalisme) al lui Szinnyei József cuvântul este ilustrat aproape pe tot cuprinsul zonei lingvistice maghiare.²⁰ De pe teritoriul Moldovei – deocamdată – am cunoștință doar de o singură prezentă, și anume, în studiul lui Kovácsné István Anikó și nu este prezent nici în *Moldvai magyarok hitvilága* (Universul de credințe al maghiarilor moldoveni) de Bosnyák Sándor, nici în *Moldvai magyar tájszótár* (Dicționarul regionalismelor maghiare din Moldova) al lui Péntek János, nici cu ocazia culegerilor mele nu am întâlnit acest fenomen folcloric misterios, deși fără îndoială poate fi în legătură cu un fenomen etnografic cules în Valea Ghimeșului, mai cu seamă prin părțile spre est de fosta graniță de țară, numit „rekegő”, care, potrivit credinței populare, este sufletul rătăcitor al persoanelor îngropate fără botez, suflet care cu strigătul lui înspăimântător încearcă să pună stăpânire asupra altor suflete.²¹ Contrar celor prezentate mai înainte, fenomenul numit „vartyogó” din Șomușca nu e activ, nici dăunător, poate nu e nici ființă, mai bine e să fie considerat un fenomen iscat dintr-un sacrificiu, care își deplânge soarta. A fost cules de Kovácsné István Anikó în octombrie 2000, în timp ce culegea motivele broderiilor de cămăși populare.²² Pe atunci mai era în viață Máris Borbála de 87 ani, martor ocular al celor întâmplate cu cinci decenii în urmă și a povestit istoria superstițioasă, care în tradiția orală a satului de atunci era deja doar o amintire vagă, palidă, și anume: pe la mijlocul secolului XX o fată nemăritată naște un copil nelegitim, dintr-o relație extraconjugală, tatăl fetei, pentru a evita judecata stigmatizantă a comunității și a proteja fata de rușine, caută o femeie și o plătește ca să-l „curețe” pe bebeluș. Aceea îl aruncă pe copil în fântână. „Cazul însă iese la iveală, după ce Máris Borbála scoate apă din fântână și descoperă copilul înecat.” Anchetatorii cazului află imediat care dintre fetele din sat se află în stare de a alăpta, deci cine este mama bebelușului înecat. În tradiția orală a satului așa s-a păstrat cazul, că „fata vroia să-l crească pe copil, însă tatăl ei i l-a luat și a pus la cale omorul, ca totul să fie învăluit în taină și fata ei să rămâie fată și în continuare.” Însă de la bebelușul înecat în fântână „spre seară – ani de-a rândul se auzea un fel de „scâncet” (vartyogás – în limba maghiară). Bineînțeles că oamenii din sat atribuiau acest „scâncet” copilului înecat. O altă persoană din sat își amintește astfel: „fetele mele povest-

teau totdeauna când se întorceau duminică seara, târziu de le șezătoare că se auzea un scâncet de bebeluș din fântână.” Altă persoană comenta așa: „era un înger, eu sunt sigură că i-am auzit vocea, plângea ca pisica.” În altă versiune: „S-a născut bebelușul, dar era copil din flori. L-au aruncat în fântână, l-au scos din fântână. Prutean Andrásné i-a cusut o cămășuță, l-a pregătit frumos, era nebotezat, l-a îngropat așa. I-a legat o sfoară roșie la gât să fie frumos, pentru că era înger.”

După Kovácsné István Anikó cazul copilului „vartyogó” de la Șomușca are multe puncte comune cu superstiția numită „rekegő” din Ghimeș, mai ales în privința că a suferit moarte violentă și era nebotezat. Deocamdată nu avem alte date în ceea ce privește existența în comunitățile maghiare (poate nici în cele române) a unor fenomene similare cu „vartyogó”. În caz că sunt, ar fi bine de știut în ce formă și relație le putem asocia cu fenomenul numit „rekegő” și cu alte superstiții de acest fel. Pe baza unor noi investigații am putea clarifica dacă acest eveniment, deocamdată singular, este oare răspândit sau ba în comunitățile ceangăiești-maghiare moldovene. Poate tocmai publicarea problemei abordate de Kovácsné István Anikó va contribui la demararea unei cercetări pentru aflarea unor urme valorificabile. Precum am specificat, mina de aur a vieții populare de la Șomușca este destul de neexplorată deși sunt multe valori demne de a fi aduse la suprafață.

Ar avea, ar fi avut și Șomușca asemenea persoane ilustre născute în sat, care ar fi mai competente să cultive această muncă de cercetare. Ca să amintim doar pe unii dintre ei, este aici, mai bine zis: este acolo... , pentru că, din fața soartei nefaste de aici a plecat la Budapesta acum 30 de ani, poetul Demse Márton, cel născut în 1943, poetul care în scrierile sale a evocat nenumărate momente din viața satului, a locuitorilor de aici. Concetățenii săi își amintesc cu multă recunoștință de numele său, îi răsfoiesc cărțile, celui care în calitate de membru al Uniunii Scriitorilor Maghiari, al Asociației Ziariștilor Maghiari din România și ca membru fondator al Asociației Culturale a Maghiarilor-Ceangăi

„Lakatos Demeter” nu și-a negat, n-a uitat niciodată satul natal. Datorită bunăvoinței lui Csoma Gergely, cunoaștem după nume mai mulți cantori excelenți din Șomușca, datorită contribuției lor efective o mare parte a locuitorilor satului vorbește și azi limba strămoșească maghiară și dacă altundeva nu, în căminele lor se roagă în limba maghiară și păstrează un repertoriu bogat al cântecelor populare, chiar și scrise cu mâna în caietele lor cu litere și ortografie română.²³ Sunt demni pentru ca numele lor să fie păstrate pentru posteritate: Ambarus Szilveszter i-a învățat pe oameni cântece maghiare religioase, iar o femeie, Bálint Mária, născută în 1953, a trecut cântecele într-un caiet, așa cum știa ea, cu litere române: „Am scris așa – relata lui Csoma Gergely – cuvintele maghiare cu litere valahe, ca să le putem citi. Mie mi-a ajutat bunicul. El cânta, eu scriam. Mi-au plăcut foarte mult. . . însă pe la noi au fost uitate.”²⁴ Benke Gergely a îndeplinit timp de 27 ani îndeletnicirea de cantor, a început să aștearnă pe caiet în 1972 rugăciunile, luările de rămas bun în limba maghiară.²⁵ Benke András a fost cantor în Șomușca în anii 1980 și a obișnuit să cânte din caietul său scris cu mâna.²⁶ Bálint János a lucrat ca simplu muncitor până la pensionare și a notat, în limba maghiară, într-un caiet versete magice împotriva deochiului și vindecătoare, la fel cu litere române.²⁷ Trebuie amintit și Benke Pál, păstrător de tradiție din Șomușca, ai cărui doi frați sunt muzicanți populari la Budapesta, iar soția, Benke Paulina predă ca învățătoare de limbă maghiară, facultativ, pentru copiii din sat și din satele vecine. Este descendentul satului și dr. Kotis Mihály, cel care și-a făcut studiile la Universitatea de Medicină din Budapesta și momentan este adjunct al Spitalului Erzsébet din Zirc, mamă-sa, Róka Márta acasă, la Șomușca cântă cântece religioase maghiare la capătul mortului la priveghi. Șomușca are și pictor în persoana lui Benke György, a cărui compoziție mai mare este expusă în sediul Fundației Siret-Cleja și prezintă acel episod din iunie 1949, când oamenii securității îl înghesuie într-o dubă pe episcopul romano-catolic din Iași, Durcovici Anton, pentru a fi sechestrat. Suntem de părere că Benke György ar crea bucurosi compoziții cu evenimente tradiționale din viața satului, dacă ar primi din partea cuiva încredințare în acest sens.

„Săptămânile Satului Șomușca”, demarate la începutul anilor 2000, eveniment de seamă care a pricinuit an de an în fiecare august atâtea bucurii și satisfacții locuitorilor satului, mai cu seamă tinerilor, din păcate, cu timpul, au fost lăsate baltă. Organizatorii cei mai activi s-au angajat la muncă în străinătate și – cum, de altfel, se întâmplă – programele, a căror reușită depinde de câțiva oameni inimoși, după plecarea acestora, au fost sistate. Sau transformate. Momentan, în loc de săptămână culturală se ține anual câte-o „Zi de Rugăciuni” în timpul verii la Șomușca, la care se învață rugăciuni, se cântă cântece religioase, asemenea festivalurilor-concurs culturale, bazate pe învățarea cântecelor, basmelor populare maghiare. După cum am aflat, aceste întruniri anuale – din păcate de numai o zi –, au o reputație bună, sunt vizitate de numeroși credincioși maghiari-ceangăi de religie romano-catolică, chiar și din satele vecine, și preotul local onorează cu prezența sa evenimentul.

Flacăra culturii la Șomușca – deși nu totdeauna cu aceeași intensitate – arde, luminează și încălzește sufletele încontinuu, câteodată cu flăcără mai modestă, altădată scoțând vâlvătai.

Traducere: Bartha György
Lectură: Ion Nete

1. Demse Márton: *Somoskai tél*. Kézdivásárhely, 2007. 91.
2. Kiss Lajos: Magyar helységnevek a Keleti-Kárpátokon túl. In *Magyar Nyelvőr*, 1987. 2. 225.
3. Jerney János 'Keleti utazása a magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2011. 113.
4. Gabor, Iosif: *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*. Editura Conexiuni, Bacău, 1996. 252.
5. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987.
6. Raportul lui Bolya Mátyás.
7. Domokos 1987. 105.
8. Hegyeli Attila: Hat nemzetiség egyetlen faluban? Egy moldvai csángó falu etnikai identitásáról. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Csángósors. Moldvai csángók a változó időben*. A Magyarságkutatás könyvtára XXIII. [Budapest, 1999.] 83–96.
9. Hegyeli 1999. 86.
10. Domokos 1987. 172.
11. Același loc.
12. A. I. 87.
13. A. I. 90.
14. P. Jáki Sándor Teodóz: *Csángókról igaz tudósítások*. Való Világ Alapítvány, Budapest, 2002. 89–96.
15. Demse 2007.
16. Kovács György: *A szabadság útján. Moldvai csángók között*. Az RNK Írószövetségének Irodalmi és Művészeti Kiadója, Bukarest, 1950. 10–12.
17. Vincze Gábor (szerk.): *Asszimiláció vagy kivándorlás? Források a moldvai magyar etnikai csoport, a csángók modern kori történelmének tanulmányozásához (1860–1989)*. Teleki László Alapítvány és Erdélyi Múzeum-Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 2004. 343.
18. Gazda László: *Csángómagyar falvak III. Moldvai magyar vonatkozású települések történeti tára R–Z*. Nap Kiadó, Budapest, 2011. 49.
19. A. I. 45.
20. Szinnyei József: *Magyar tájszótár*. Nap Kiadó, Budapest, 2003. 2495.
21. Daczó Árpád: *A gyimesi rekegő*. Népismereti Dolgozatok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981. 197–201.; Takács György: *Kantéros, lüderc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák*. Magyar Napló – Fókusz Egyesület, Budapest, 2004. 799–909.
22. Kovácsné István Anikó: A somoskai vartyogó hiedelemtörténetének ezredfordulói emlékezete. In *Moldvai Magyarság*, 2004. 5. 17–19. și 6. 18–19.
23. Csoma Gergely: *Elveszett szavak. A moldvai magyarság írott nyelvemlékei*. Etnofon Népzenei Kiadó, Budapest, 2004.
24. A. I. 52.
25. A. I. 62.
26. A. I. 64.
27. A. I. 82.

Somoska helynevei

A Klézse községhez tartozó Somoskában a 2011-es népszámlálás 1443 lakost írt össze. A 2017-es egyházi nyilvántartás már csak 1197 lelket vehetett számba a szinte kizárólag római katolikusok által lakott faluban. Tánczos Vilmos *A moldvai csángók magyar nyelvismerte 2008–2010-ben*¹ című tanulmányában korfa szerinti eloszlásban felmérte Somoska lakosságát is. A 2009-ben elvégzett terepkutatás eredménye szerint magyarul anyanyelvi szinten, valamint második nyelvként az akkori összlakosság 79%-a beszélt. Ezt a nagyon jó arányt viszont alaposan árnyalja az a szám-sor, miszerint az 5 év alatti gyerekekből 100, az 5 és 9 év közöttiekből 67 egyáltalán nem értett magyarul. Az 1 és 14 év közötti gyerekekből 167-nek volt passzív nyelvtudása. Az azóta eltelt közel 10 esztendőben ezek a nemzedékek felnőttek. Ugyan a magyar foglalkozások, a magyar órák biztos, hogy pozitív irányba tolták el ezt az arányt, de alapvetően nem módosították.

Somoska a Bákó–Adzsud műút jobb oldalán, attól nyugatra helyezkedik el. Gépjárművel Klézsén és Pokolpatakon keresztül lehet megközelíteni. A Klézsétől délnyugatra található falu a Keresztes patakocska feletti egyenetlen dombkaréjon terül el. A valamikori somosok után elnevezett faluhoz tartozó földterületeket klézsei, pokolpataki, csikfalusi, külsőrekecsini, forrófalvi, valamint a Tázló-völgyi drágugešti-i földterületek határolják.

Ha figyelmesebben megnézzük a térképet, akkor azt látjuk, hogy a Szeret lapályához közel eső Klézse, Pokolpatak, Dózsa-Újfalu, valamint a Tátros-völgyi Kápotá és a Tázló-völgyi Balanyásza, Drágugešti, Deleni falvai most is egy jókora erdős területet határolnak körül, amit hosszan benyúló sávként csak a Rekecsin-patakának keskeny völgyében található kisebb települések és azok megművelt határa szakít meg. Egy-két évszázaddal ezelőtt ez az erdős terület még nagyobb kiterjedésű és még összefüggőbb lehetett. A klézsei, keskeny nyomtávú ipari kisvasút, aminek emléke egy-két helynévben máig élő, mutatja azt, hogy egy adott pillanatban gazdaságosnak tűnt megépíteni a nagy erdőségek kitermelése céljából. A több bojár család által birtokolt nagy kiterjedésű irtványföldek aztán a Cuza-féle földreform következtében, valamint a világháborúk utáni földosztásokban kerülnek a klézsei, somoskai családok, „nemzetségek” tulajdonába. Ezért lehet az, hogy egyes szántók, kaszálók, gyümölcsösök a falvaktól nagyon messze találhatóak. Annyira messze, hogy egyes klézsei családok számára megérte ott nyári szállást építeni.

A Somoska helyén lévő nagy erdőségek emlékét, a falu keletkezésének a történetét két, általam is halott, máig élő történet őrzi. Az egyik szerint a gödrös, sűrű növényzet

között egy-két ide menekült nagypataki család húzta meg magát. A másik szerint a bogdánfalváról favágóként idejött Budók építették az első házakat. Ezek a történetek egyrészt jelzik, hogy a megtelepedés eredetileg talán átmeneti volt a falualapításra nem éppen alkalmas területen. Másrészt talán arról adnak hírt, hogy a falunak volt egy magva, ami nem a később érkező székely menekültek családjából állt.

Napjainkban a falun belül három nagyobb részt különítenek el: ezek a Gödöriek, Hegyiek és a Felseiek. A régi falu határa a temető után Török Ferenc házánál kezdődött és Siket (Bezsán) Gyurka házáig tartott. A somoskai emberekkel beszélgetve talán még hangsúlyosabban megjelent az, amit más falvakban is tapasztaltam, hogy bár vannak többé-kevésbé állandó tájékozódási pontok a településeken belül – a templom, az iskola, az üzlet(-ek), a tánchely, vagyis a megyán –, de ennél fontosabbak voltak az egyes, nagyobb, állandóbb családi, nemzetségi házak, „életek”. Sokszor kezdték azzal, hogy a régebbi még gyéribben álló házakat, családfőket kezdték sorolni, amikor a falun belüli tájékozódásról beszélgettünk. Az akár több emberöltőn keresztül is belakott porták, és a meghatározó családfők, a „bacsók” nagyon sokáig biztos viszonyítási pontként működtek. Az iparosítás, kollektivizálás következtében megmozduló faluközösség, aztán a nagyarányú elvándorlás, a modern közigazgatási követelményeknek megfelelő, román nyelvű utcanév feliratozás következtében ez a több generációs rend előbb szétzilálódott, napjainkban pedig a szóban áthagyományozott emléke kezd feledésbe merülni. Ezt a hangsúlyos különbségtevést a belterület tagolásában mint módszertani szempontot fogom használni, működtetni.

A külterületekről beszélgetve sokszor előkerültek az esztenák mint állandó tájékozódási pontok. Jelenlétük annyira hangsúlyos volt több generáció számára, hogy két, Somoskához és Klézséhez is köthető helynév utal emlékükre. A gazdálkodási, állattartási, legelőgazdálkodási formának ez a környéken nagyon régi gyakorlata és a házi iparral való összefüggése, valamint általában a környék falvainak gazdasági kapcsolatai egy külön tanulmány tárgya lesz.

Somoskai és klézsei emberekkel beszélgetve a falvak külterületeinek, határainak felsorolása közben sokszor előkerült a gödör, térhely, határ, a határ jelentésű megszgye szó, valamint egy nagyon-nagyon régies kifejezés, a kupa. Ezzel a kifejezéssel egy nagyobb kiterjedésű, gödörben, mélyedésben található földterületet jelölnek.

A családi kapcsolatokon keresztül a somoskaiaknak földjeik voltak/vannak a forrófalvi, klézsei, pokolpataki és talán ritkábban a csikfalusi, rekecsini, újfalusi határban, azonban mindig jelzik, hogy ez már az illető falunak a határában ta-

lálható. Néha külön rá kellett kérdezni ezeknek a helyeknek a nevére, ugyanis felsorolásaikban csak az egyértelműen somoskai földterületeket nevezték meg.

A falunak nem volt külön kenderese. Általában a szántók, de inkább a szőlők végében hagytak egy-két rúdnyi területet, amit intenzívebben trágyáztak, és ahová a kendert vetették. Áztatni a Szeretre vitték. Három, közlegelőként használt hely is volt, ahová az állatokat nap mint nap kivitték etetni.

Tánczos Vilmos egy 2015-ben megjelent tanulmányában² Petrás Incze János klézsei plébános által 1855 és 1876 között 6 alkalommal összeállított, és plébániája falvainak és szórványközösségeinek magyaros formában lejegyzett családneveit tartalmazó irataiból a Somoskára vonatkozó adatokat elemzi és veti össze a jelenkori állapotokkal. Megállapítja, hogy az elmúlt 150 esztendőben az összeírásban szereplő családnevek fele eltűnt, és más beköltöző családok neveivel gazdagodott. Ez a tény többek között arra figyelmeztet – Tánczos Vilmos szerint –, hogy hiba lenne a jelenlegi állapotokat a régmúlta visszavetíteni, és ebből következtetéseket levonni. Figyelembe kell venni a moldvai csángó falvak, közösségek közötti belső vándorlást, és teszem hozzá, a székelyek kitelepedésének több hullámát, valamint a Moldván belüli népességmozgásokat is.

A családok, nemzetségek eltűnésére, kicserélődésére, a tájékozódási rendszer rugalmas voltára hívta fel a figyelmem egyik beszélgetőtársam is, aki jelezte, hogy amit most a Templom útjának neveznek, az korábban a Bürgék utcája, utcája volt. A családnevek történelmi alakulására vonatkozó vizsgálódás a férfiági leszármazásról ad részletes képet. Azonban ezt a rendszert mindenképp kiegészítendőnek látom – amíg még őrzi az emlékezet – a női ágak adataival. A régi párválasztási szokások és tájékozódás szélesebb hátteret adna a családnevek és általában a mikrorégiós behatások kutatásának. A Petrás Incze János által feljegyzett családnév sorok teljes elemzése nagy segítséget nyújtana a helynevek kutatója számára is. Somoskában és a környékbeli falvakban a helynévadási szokások nagyon sok esetben családnevekhez kötődnek. A két adatsor összevetése, elemzése betekintést nyújthatna a családok, nemzetségek és a megnevezés, birtokba vevés dinamikájába, a falvak lakossága és a környező táj kapcsolatába.

A Bákóban szerkesztett Carpica történelmi folyóirat egy 1983-ban közzétett, és Alexandru Artimon által jegyzett tanulmánya³ beszámol egy Somoskában talált éremletről. Az 1980-ban, építkezés során talált „kincs”, amit egy fazékban ástak el, több mint száz darabot számlált, és az 1764–1847 közötti időszakból származó, túlnyomórészt a Habsburg Birodalom területén, valamint a Török Birodalomban és a cári Oroszországban vert érméket tartalmazott. A szerző az elásott kincset a moldvai 1848-as eseményekkel, valamint a Habsburg Birodalom és Moldva között megélenkülő kereskedelmi kapcsolatokkal hozta összefüggésbe. Talán nem nagyon elrugaszkodott az a feltételezésem, hogy a falu lakott területén elásott „kincs” egy Erdélyből, Székelyföldről Mold-

vába beszőkö, és Somoskában letelepedett ’48-as menekültté lehetett. Annál is inkább, mert pont a Petrás Incze János plébániájához tartozó Kápotában bizonyíthatóan az 1848–49-es szabadságharc székelyföldi menekültjei telepedtek le.

Érdekes és kellően nem tisztázott az a történet, ami szerint Somoskából is kerültek ki olyan családok, akiket végül Bukovinában telepítettek le.

A somoskaiak a nyelvjárásbeli rokonság és közösségi hovatartozásuk megfogalmazásakor természetesen a klézseiekhez és a budaiakhoz érzik a legközelebb magukat. A pokolpatakiak irányában, akiket zárkózottnak tartanak, távolságtartóan, a dózsa-újfalusiakkal, csíkiakkal szemben, akiket egyértelműen székelyeknek tartanak, szintén távolságtartóbban viszonyulnak. Forrófalvával és a régebbi falvakkal, mint Nagypatak, Bogdánfalva, Kalagorral szemben leginkább a nyelvi távolságot érzékelik. A hegyen túli drágugești-iekkel való kapcsolat is túlmutat a távoli szomszédok ismeretségi szintjén. Ez a kapcsolat a külsőrekecsiniek esetében lesz aztán még intenzívebb.

A Somoskán eddig gyűjtött narratív szövegek egy hihetetlenül izgalmas és elemeiben nagyon archaikus hitvilágra és világszemléletre utalnak.

A helynevek és a bevezető összeállításban nagy segítségemre volt Benke Paulina (szül. Benke, 1968), Benke (Mónár) Pál (szül. 1963), Benke Borbála (szül. Gál, 1951), Kosztyin Margit (szül. Benke, 1950). Hálásan köszönöm!

BELTERÜLETI HELYNEVEK

Amborusok: Amborusok házától Budó Gergel házáig sétálódta, plimbálódta a fiatalok az 1970–80-as években;

Budóknál: a templom közelében, az út jobb oldalán volt a Budók, a Budó család háza;

Csonka Benke András háza: a *Felseiek* részen;

Farkasoknál: egy régi család háza, telke a *Felseiek* részen;

Fehéréknél: egy régi család háza, telke a *Felseiek* részen, a *Farkasok* szomszédságában;

Fejérék: a Gór család mellett volt a házuk;

Felseiek: a falu egyik nagyobb részének a neve, annak végében volt Siket (Bezsán) Gyurka háza;

Fiszkú Benke: a *Megyán* közelében volt a Benke család Fiszkúnak nevezett ágának a háza;

Gál Mihályék: Fejérék mellett volt a házuk;

Góréknál: a Gór nemzetség helye a *Hegyeiek* részen;

Gödöriek: a falu egyik nagyobb részének, a Kereszt-patak forrása körüli házak csoportjának a neve;

Gödör száda: a Gödör száda körül Benke Gergelynek és Prutyán Ferencnek a helyei vannak;

Grázdoknál: román grajd szóból képzett helynév, jelentése az istállóknál; az állami gazdaság istállóit még az 1970-es években építették;

Gyurkucáék: a néhai Gór Gergely háza közelében volt Gyurkucáék, másképpen a Duma család háza;

Hegyeiek: a falu nyugat felé eső részén lévő házak csoportjának a neve;

Koperatívánál: a román cooperativă kifejezésből képzett helynév, jelentése szövetkezeti bolt; az 1989 előtt üzletként használt épületben most pizzázó működik;

Kósáéknál: a Kósa család háza előtti útkereszteződés neve, itt az egyik út Újfaluba vezet;

Megyán: szélesebb utcarész a falu közepén, ahol táncokat, horbákat tartottak, napjainkban beépítették;

Mónáréknál: a templom előtti kanyarban van háza a Benke család Mónárnak nevezett ágának;

Rókuséknál: a *Felseiek* házcsoport egyik viszonyítási pontja a Benke család Rókus nevű ágának a háza;

Temetőhez, Temetőnél: Török Ferenc háza előtt nem sokkal, ugyancsak bal oldalt van a falu temetője, a körülötte elterülő föld Jánó Gyurka helyei;

Templom: a római katolikus templom ma látható épületét 1990–2006 között építették, és 2006. augusztus 5-én szentelték fel Szent Lukács evangélista tiszteletére;

Templomkút: a templom közelében található közkút neve;

Templom útja: régebben az itt lakó Búrge család után Búrgék utcája, utcája;

Török Ferencéknél: a faluba vezető út bal oldalán állt az a ház, ahol a néhai Török Ferenc lakott, ettől számították a falu elejét;

Zeskoláknál: a faluban működő 1–8. osztályos állami iskola.

KÜLTERÜLETI HELYNEVEK

Bába gödre: a *Zesztenka* alatt, már inkább a Klézséhez tartozó szőlősök neve; egy román származású, valamikori erdész után nevezték el;

Bába keresztje: kereszt a *Bába gödre* közelében;

Bankójé: erdő és szántók neve a Külsőrekecsinnel és Drágugeşti-tel közös határban; tavasszal nagyon sok hóvirág nő azon a helyen;

Bezsánkák: vegyesen klézsei és somoskai tulajdonú helyek neve a *Liváda* közelében;

Bikbeli kút, Bikbeli kútja: forrás, kút a *Rákos hegye* mellett;

Bikbeli kútja: a forrás körüli hely neve, a részben erdős, részben megművelt területen kukoricát termelnek, de fűzes is van itt szőlők kötözésére, és egy esztana is;

Borosgödör: szántók a *Posztulj* mellett, szántók és erdős rész, itt vezet az út Csík felé;

Budóé: esztana, az esztana tulajdonosának a neve a *Bikbeli kút* közelében;

Budóknál: szőlősök a *Zesztenka* oldalában, a *Mál* közelében;

Cempelek, Cempeleknél: erdős, gyümölcsös rész a *Zalsó Bodzás* mellett;

Cigán hegye: szántók és erdős rész a *Nesziposok* közelében;

Csiga, Csigába: szőlős a *Csomboros* mellett;

Csigás hegy: szőlős a *Zújfogás* mellett; beszélgetőtársaim a megnevezést nem hozták összefüggésbe a csigával mint állattal;

Csík, Csíkfalu: románul Ciucani; a 2011-es népszámlálás adatai szerint 566 lakosa van, a legutóbbi egyházi kimutatás 563 római katolikust tart számon. Két nagy része van a falunak: Rákos és Mokány;

Csomboros: szőlős a *Csiga* mellett;

Csorgó gödör: a *Csorgók* forrása körüli terület neve;

Csorgók: források a *Cempelek* közelében, ide jártak fejériteni a faluból, 2 esztana is van a közelében;

Derekványa: szántók *Dióskút* mellett, itt van a határ a klézsei és forrófalvi földekkel; a különböző családi kapcsolatokon keresztül mindhárom falunak vannak itt földjei;

Diák kútja: szántók a *Borosgödör* mellett;

Diák kútja: forrás a róla elnevezett szántók között;

Dióskút: forrás, kút a róla elnevezett földeken, még *Hidegkútnak* is nevezik;

Dióskút: bojér helye volt, irtványföld, nagy kiterjedésű szántó a *Rekecsin hegye* és *Derekványa* között, Somoskától a legmesszebb eső külterület, határ Külsőrekecsinnel és Klézsével;

Dobrányos: szántók a *Zesztenka* és a *Posztulj* között. Kukoricát, lucernát, naputánjárót, repcét vetnek ide napjainkban;

Dózsa-Újfalú: románul Gheorghe Doja; a 2011-es népszámlálás adatai szerint 826 lakosa van a falunak, a legutóbbi egyházi kimutatás 650 római katolikust tart számon;

Drágugeşti: a Tázló bal partján, Onyest város közelében található falunak a 2011-es népszámlálás adatai szerint 1979 lakosa van, akik ortodox vallásúak;

Észekre: szántók neve a *Dióskút* közelében;

Felső-Bodzás: szántók, szőlős, gyümölcsös a *Cempelek* és a *Zalsó Bodzás* között;

Fenek: a *Zészek gödörnél* véget ér az út;

Gioál: erdős rész a *Bankójé* közelében;

Hidegkút: a *Dióskút* forrásnak, kútnak a másik neve;

Kecske gödre: szőlős a falu fölé magasodó *Zesztenka* közelében, a Benke család Kecskenek nevezett egyik ága tulajdonában volt;

Kereszt-patak: Somoska belterületén, a *Gödöriek* részen fakadó patakocskája neve, a forrása felett elterülő dombkaréjon telepedett meg a falu; belefolyik *Pokol-patakába*;

Kicsi kút: nevezik még *Bugyinnak* is, forrás a *Rossz gödör* mellett;

Kicsi Potyul: szőlős neve a *Nagy Potyul* mellett, kitart a *Zesztenkáig*;

Klézse: románul Cleja; Somoskával és Pokolpatakkal együtt alkotják Klézse községet. A 2011-es népszámlálás adatai szerint 4598 lakosa volt a falunak; a legutóbbi egyházi kimutatás 3287 római katolikus vallású vett számba.

Kopuknál: a Kopuknál megyünk be a *Zészek gödörbe*, az erdő itt megszakad, és mint egy kapu nyílik ki a gödörre;

Kövecs: szántók, szőlős a *Felső-Bodzás* mellett;

Külsőrekecsin: románul Fundu Răcăciuni; a 2011-es népszámlálás adatai szerint 1852 lakosa volt a falunak, a legutóbbi egyházi kimutatás 1302 római katolikust vett számba;

Liváda: a *Dióskút* közelében található gyümölcsös neve;

Magyar Isván kútja: kút, forrás a *Kövecs* közelében;

Magyar Isván kútja: a forrás körüli erdő, szőlő;

Mál: a *Zesztenka* alatt, oldalában, *Klézse* Tyúkszer falurésze felett található szőlősök neve;

Nagy Potyul: a Somoskába vezető műút jobb oldalán, a klézsei temető után található szőlős neve, innen számítják a somoskai helyeket;

Német kereszt: a *Zehere* közelében található kereszt, a 2. világháborúban ezen a helyen meglőtt német katonáknak állít emléket;

Nesziposok: szántók a *Cigány hegye* közelében, napjainkban kukoricát termesztenek;

Pap erdeje: erdős rész a *Kövecs* mellett, újabban fenyős, régebben bükkös volt;

Pap hegye, Pap hegyin: szántók búzának, kukoricának, diósok is vannak, erdős rész; itt van az egyik határ a *pokol-pataki* földekkel;

Pap keresztje: kereszt a *Rákos hegyén* a *Bikbeli kút* közelében; egy katolikus papot lőtték meg itt a kommunisták, talán az 1950-es években;

Pisták: szőlős neve a *Csigás hegy* mellett;

Poján, Pojánka: szőlős a *Budóéknál* közelében;

Pokolpatak: románul Valea Mică; a 2011-es népszámlálás adatai szerint 720 lakosa volt a falunak, a legutóbbi egyházi kimutatás 501 római katolikus vallásút vett számba;

Pokol-pataka: *Pokolpatakon* átfolyó patak neve;

Pokolpatak szélibe: *Pokolpatak* falu szélében lévő erdős, gödrös rész, a két település külterületeinek határaként szolgáló helynév;

Pósztuly: szántók a *Dobrányos* mellett; napjainkban kukoricát, rozstot termesztenek;

Potyul gödör: gyümölcsös a *Csorgóknál*, cseresznye-, szilvafákkal volt beültetve;

Rákos hegye: erdős rész *Vicsola* mellett;

Rákos kupa: egy gödrös hely a *Rákos teteje* közelében, régebb szántók voltak itt;

Rákos teteje: a hegy felső platója, erdős rész;

Rekecsin hegye, Rekecsiniekre: erdős rész a *Zehere* mellett, határ a külsőrekecsini földekkel;

Rezorok, Răzorok: szántók a *Diák kútja* közelében;

Rossz gödör: szőlős, gyümölcsös a *Csiga* mellett, füzes is van itt a közeli szőlősök kötözésére;

Ruszuly: szőlős neve a *Csigás* mellett;

Temető: a Klézseről Somoskába vezető műút jobb oldalán, közvetlenül az új építésű házak után található a falu temetője;

Temetónél: szántók, szőlősök neve a *Temető* szomszédságában;

Zabosak: szántók neve a *Gioál* közelében;

Zalsó Bodzás: szántók a *Diák kútja* mellett, kukoricát, lucernát termesztenek benne;

Zehere: erdős rész *Rákos kupa* és *Rekecsin hegye* között;

Zehere teteje: lapályos, erdős rész a *Zeheren*;

Zészek gödör: erdős rész a *Cigán hegye* mellett;

Zesztienka: szántók a *Pap hegye* mellett; napjainkban kukoricát, lucernát termesztenek benne;

Zesztienka: magaslat Somoska és Klézse határában; szőlős és szántók neve a *Kicsi Potyul* és a *Mál* mellett; régebben könnyen hasítható követ is bányásztak az oldalából a házak talpfái alá; kedvelt kirándulóhely, tájékozási pont;

Zizláz: legelő rész *Pokolpatak széliben*, közlegelőként használták;

Zugás: erdős, bükkös rész a *Kecske gödre* mellett;

Zújfogás: szőlősök neve a *Kicsi kút* közelében;

Vicsola: esztenás hely neve a *Rákos hegye* mellett.

1. Tánczos Vilmos: A moldvai csángók magyar nyelvismerete 2008–2010-ben. In uő. *Madárnyelven*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2011. 29–108.

2. Tánczos Vilmos: Petrás Incze János -19. századi moldvai családösszeírásai. Somoska régi és mai családnevei. In *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig VI. Határtalan névföldrajz*. Szerk. Vörös Ferenc. UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet, Unterwart/Alsóőr – Budapest, 2015. 221–250.

3. Alexandru Artimon: Un tezaur monetar din secolule XVIII–XIX descoperit la Șomușca-Cleja, județul Bacău. *Carpica XV*, 1983. 169–182.

„Csak később tudtuk meg, milyen kincseket őrzünk!”

Interjú Benke Paulinával és Pavellel

Ádám Gyula egyik díjnyertes fotója elevenedik meg előttem, amikor kikanyarodunk Klézséről Somoska felé a dombra. Az idős házaspár, mómóka és apóka képe akaratlanul is a moldvai magyarok évszázados, hányatott sorsát idézi fel bennem: ahogy az egykor biztonságot adó föld egyre szűkülni kezd, az élettér egyre kisebb lesz, szinte a levegő is elfogy körülöttük, a szemlélőnek az az érzése, hogy kijárat nélküli csapdába kerültek. Arra pedig, hogy sokan megtalálták a kifelé vezető utat, és munkájukkal, mindennapos harcaikkal, küzdelmeikkel, odaadásukkal reményt sugározva próbálják öntudatra ébreszteni falustársaikat a fiatalabb generációkat, jobb példát nem is találhatnánk, mint a szintén somoskai Benke házaspárt, Paulinát és Pavelt.¹

Meredek kaptatón, éles kanyarban van a portájuk, de az új, keskeny aszfaltúton nincs parkolóhely, így továbbmegyünk, s a tetőre kiérve, a központban hagyjuk az autót. Néhány idősebb néni jön ki éppen a templomból. Nem csodálkozunk ezen, hiszen a csángómagyar falvakban még ma is megszokott dolog, hogy naponta akár többször is betérnek ide az asszonyok elmondani egy imát. Látván, hogy idegenek vagyunk, érdeklődnek, honnan jöttünk, kihez megyünk. Mondjuk, hogy Benkéékhez. – Ide le, Benke Mónárékhoz akkor, honn vannak, menjenek csak!

Petrás Incze Jánost az első tudatos gyűjtőként tartja számon a néprajztudomány, kevesen tudják viszont, hogy lelkiismeretes és következetes plébánosi tevékenysége folytán olyan felbecsülhetetlen értékű forrásdokumentumokat hagyott az utókorra, mint a gondosan vezetett anyakönyvek vagy az egyházi összeírások. A klézsei plébános az egyházközségébe tartozó falvakban, többek között Somoskán is, hat alkalommal készített név szerinti családösszeírást. Somoskán 65 családnevet írt össze. Tánzos Vilmos, egyetemi tanár tanulmányában² a falu 19. századi és mai családnévanyagát mutatja be, s megállapítja, hogy „a székely névadási gyakorlatnak megfelelően a falu családnevei között a leggyakoribbak a személynévből (keresztnévből) képzett nevek (Antal, Ambarus, Bálint, Farkas, Gál, Györi, Istók, István, János, Jankó, László, Mihályka, Pista). Ezeket természetesen egészítik ki további ugyancsak jellegzetes székely családnevek, amelyek a Székelyföldön is gyakoriak (Bartos, Benke, Budó [Bodó], Csorti, Demse, Dsóka [Csóka], Korpos, Potyó, Róka, Szakál). A csángó és székely névadási gyakorlatot tükrözik a női személynévből származó családnevek (Kata, Katyi, Maris/Máris) is. Viszonylag nagy arányúak a tulajdonságra utaló magyar nevek (Bot, Foltos, Gondos, Gusás, Kopogtató, Kurta, Nagyszájú, Pálinkás, Patyvar, Szár, Vastag, Veress). Ritkábbak a mesterségnevek (Bürge, Faragó, Kádár,

Varga), valamint a származási helyre (Farczádi, Pataki) vagy etnikumra (Magyari) utaló nevek. A falu névanyagában találunk jellegzetes moldvai csángó családneveket (Bezsán, Buláj, Csicsó, Csurály, Duma, Györgyina, Habari, Petrás), román eredetű közsőből származó neveket (Bába, Kozsokár, Kotyor, Mán, Mokány, Petre, Prutyán), míg végül néhány név eredete homályos, illetve ismeretlen (Gór, Gizse, Nerocsa ~ Nerucse ~ Nerócse, Vardó).”

A leggyakoribb családnév a Benke (közel egyharmada a családneveknek), a Bodó [Budó], Demse, Magyari, Róka, Pista, Györi nevek hordozó családok száma is magas, ezeket követik a Petrás, Duma, Bezsán, Csurály, Habari családnevek.

Mindezeket alátámasztják Paulináék is: – Benkéék vagyunk mind a ketten, itt több Benke család van. Pavelék Benke Mónárék, met az apójának malma vót, mi Benke Lőrincek, mert mámikám a Lőrinc családból jött. Most es Paulina Lőrinc vagyok, ha beszélnek a faluban, akkor így mondják. Szinte mindegyik Benke családnak van egy másik neve is, például Benke Szilvás, Benke Dzsóka, Benke Kecske, Benke Kata, Benke Kótár. Ha mondják a Kótárékat, nem es tudják sokan, hogy Benkéék is.

Szintén megerősítést nyert ezáltal a fent említett tanulmány másik megállapítása is, miszerint „a népesebb nagycsaládok

(Benke, Budó, Demse, Petrás, Róka stb.) egyes ágainak melléknevei a falu tudatában *valódi* családnévi rangot kapnak, olyannyira, hogy ezekről az általánosan és kizárólagosan használt családnévekről a falu népe gyakran nem is tudja, hogy ezek voltaképpen nem hivatalos nevei az illető családoknak. A melléknevek státusa annyira megerősödhet, hogy olykor a család hivatalos nevét tartják utólag létrehozott, „ragasztott” névnek.”

– De képzelje el – fűzi hozzá a családfő –, a faluban három olyan Benke család van, ahol a férj Pavel, a feleség Paulina. Egyikük a Benke Diák családból való, a másik unokatestvérem, annak mondják: Pavelka, met küsebb, én pedig Pavel vagyok.

– *Még milyen gyakori családnevek vannak?*

– Demse, Petrás, Duma, Pista, Róka, Istók, Budó. Ezek a Budók voltak talán az elsők, akik ide jöttek lesz. Ahogy mondták az öregek, Bogdánfalából menekültek ide annak idején, és a templom mellett, a nagy kút köré telepedtek le. Az a kút a legjobb, gyermekkoromban még fele a falunak onnét vitte a vizet.

– *Édesanya is somoskai?* – kérdem Paulinát. – Nem, klézsei vót, Isten nyugissa! Édesapámnak az anyja, mámókám pedig nagypataki. Nagyanyáink idején sok feleséget hoztak Nagypatakról, de Kákováról s Bogdánfalából es. Nálunk a családban úgy vótak keresztveződve, hogy mámóka jött Patakról, innen pedig ment apóm nénye. Sok nyámom van most es ott. A kisi-nyovi (magyarul Kisjenő – szerk. megjegyzése) Kósa püspök is rokonom, s onnét való vót Gyergyina páter is, aki itt szolgált, mikor kiválott Somoska Klézseből, s külön plébánia lett. Sokat tett Somoskáért, sokat emlegessük most es!

– Nekem is klézsei édesanyám – mondja Pavel –, az Istók családból való. Most tóti be a 77-ik évet. Annak az Istók Antal Mártonnak a leánya, aki itt Somoskán építette a magyar iskolát, s Klézsen polgármester is vót abban az időben. Testvérei Mihály és György. Bácsi Gyurka vót az egyik szervezője a magyar oktatásnak annak idején Klézsen, Duma Andrásékkal együtt. Sok mindent tud a faluról, most is ott él. De 1995-ben, sajnos, a hírhedt könyvégetés során megverték, utána nem sokkal infarktust is kapott.

– *Hogyan emlékeznek vissza arra a „fekete” áprilisi napra?*

– 1990-ben azt gondoltuk sokan, hogy most már normalizálódik a helyzet, s természetes lesz, ha felvállaljuk a magyarságunkat. De hamar rá kellett jöjjünk, hogy sokkal keményebben, de nemcsak keményebben, hanem sokkal nyíltabban fordulnak ellenünk. Addig elé, ugye, mindenki elvult Ceauşescuval, mindenki félt, mindegy, hogy mi vót, magyar vagy román. De utána mindenféle módszerrel igyekeztek megfélemlíteni minket. 1995-re már elkezdődött néhány faluban egyfajta mozgalom, gondoltuk, akartuk, hogy műk es egy kicsit emelkedjünk ki magyarságunkkal, ne legyünk mindig letaposva. A csángó szövetség küldöttgyűlést hívott össze Klézsére, melyre meghívták a helyi hatóságokat és az RMDSZ vezetőségét is. Az itteni papok attól féltek, hogy visszavezetik a magyar misét, s annyira ellen voltak, hogy felbujtatták szinte az egész falut. Persze fentről, Iaşi-ból is kaptak utasításokat. Mi annak idején nem tudtuk ezeket. Azzal ijesztegették az embereket, hogy azétt

jőnek, met el akarják venni a budai templomot. Összehívták a falu népét, még a gyerekeket is kivették az iskolából. De az akkori PRM (Nagy-Románia Párt) tagjai is kijöttek Bákóból, s a hatóságok embereivel együtt botokkal várták a küldötteket. Kidobálták, ami a mikrobuszban volt, a magyar könyveket a nyílt utcán meggyújtották. Mi is készültünk épp befelé, mikor jött bácsi Gyurka, s mondta, hogy ne még menjünk arrafelé, met rossz a helyzet. Nehezen jöttünk ki erőst ebből, met mindenki bekeményített: az igazgató, a polgármester, s a szülőket megfélemlítették.

– *Mikor kezdtek el foglalkozni a gyerekekkel?*

– Az hozta magát, met ha olyan családból jössz, ahol beszéltek a régi dolgokról, ahol könyvek voltak, ahol tudtak magyarul olvasni s írni, imádkozni, énekelni, akkor viszed tovább. Mámikám két osztályt magyarul is végzett, édesapám is olvasott, tudott szépen írni magyarul. Olyan családból jöttek mindketten, ahol adtak erre. Apóm, édesapám apja 1910-ben született, itt ültek ebben a házban, ahol mi most lakunk, ő is szépen írt, imádkozott, gazdag belső élete vót. Szerintem Kallós Zoli bácsinak is sok érdeme volt abban, hogy elindult itt valami, met sokat járkált annak idején a csángó vidéken, s majdnem minden faluban voltak emberei, családok, ahol rendszerint megszállt. S ezekből a családokból is nőttek ki aztán azok, akik felvállalták a magyarságukat. Met beszélni mindenki magyarul beszélt itt, Somoskán is, de öntudat az nem volt. Ha jött valaki idegen bé a faluba, s románul beszélt, mindenki menekült előle, főleg az öregek, akik egyáltalán nem tudtak. Néhány férfi volt a kivétel, akik a verekedésekben megtanultak valamennyire, de az asszonyok egyáltalán nem tudtak, sok olyan volt köztük, aki a faluból nem lépett ki soha. Visszatérve Zoli bácsira: olyan ötéves lehettem, amikor először találkoztam vele. Mindig visz-

szajárt a családkhoz, itt szállt meg még 1990 után is. Akkor, a '60-as évek végén egy amerikai családot is hozott magával, akik csináltak rólunk színes fényképet. Addig elé olyant nem láttunk, ez nagyon megmaradt bennem!

Éreztem, hogy keresnek valamit, hogy van nekünk valamink, ami fontos számukra, de akkor nem érdekelt annyira, s jóval később tudtam meg, milyen kincseket őrzünk.

Szóval, míg az öregek még mondogatták, hogy magyarok vagyunk, addig a mi generációnk már összezavarodott: azt tudja, hogy nem román és hogy katolikus. A magyarok Magyarországon élnek, műk meg valamik mellettük... A legnagyobb baj az, hogy nincs meg az öntudatunk, nem ismerjük a történelmünket, sokszor félrevezethetnek minket, főleg az egyszerűbb embereket, s könnyebben meg is félemlíthetnek. Képzelve el, néhány évvel ezelőtt volt itt egy nemzetközi projekt keretében (Minority Challenge Majority) néhány indiai kutató a faluban, s az itt-tartózkodásuk végén azt a következtetést vonták le, hogy valamitől nagyon félnek az emberek, és nincs meg az öntudatuk.

Visszatérve a kérdésre: eleinte nem is gondolkodtunk oktatáson, csak táncot s éneket tanígtunk, ide gyűltek esze a gyermekek, először a családból, aztán a rokonságból, majd az egész faluból. Nem gondoltuk akkor, s nem is tudtuk, hogy mennyi sok értékes dolog van a falunkban, hogy ekkora nagy gazdagságunk van! Aztán lassan beszélgetni kezdtünk róla, egyre több mindenre kezdtünk visszaemlékezni, kérdeztük az öregeket is, hogy hogy s mint volt. De amikor rájöttek ott, fennebb, hogy ebből mi süllhet ki, akkor megijedtek, s kezdtek keresztbe tenni. Mi es tévedtünk, met úgy gondoltuk, hogy mindent hamar megkapunk, ami jár nekünk. A románok es emberek, addig nincs is semmi gond, míg ki nem derül, hogy magyar vagy, s akarsz valamit. A román falvakban mindig azt mondták ránk, hogy ungaruri, de amikor mi mondtuk, hogy azok vagyunk, akkor egyből lebozgoroztak.

– Nekem is az iskolában voltak Botoşani-ból, Suceaváról osztálytársaim – mondja Paulina –, s kérdezték, hogy honnan tudok magyarul. Mondtam, hogy nálunk, nemcsak a családban, de a faluban is mindenki magyarul beszél, nem akarták elhinni, hogy Bákó környékén ilyen is van. Na, de hogyan is kezdődött itt az oktatás? Eleinte, ugye, csak énekeltünk, táncoltunk a gyermekekkel. Nem is tudom, honnét tudtam ezeket az énekeket! Sokra emlékeztem, de sokat tanultam Bálint Erzse nénitől is. Néne Erzse aztán 1990 után sokszor hívott táborokba, fellépésekre.

1995 után pár évvel kezdtük járni a falut, beszélünk a szülőkkel, írtuk a kérvényeket. Akkor még a közjegyzőhöz is bé kellett menjünk aláírni ezeket. De aztán vót egy nagy veszekedés a faluban, az iskolához esszegyűjtötték a szülőket, s sokan rikojtoztak velem, hogy mi kell nekünk, meg akarjuk változtatni az oktatást, hogy magyar legyen, s hogy az nem kell nekik. Jöttek a rendőrök, jött a pap, a primár... Pavel el volt menve, nem tudtam, mit csináljak. Aztán emlékszem, jött egy tanár, s mondta, hogy csak egy szavat váltsak ki, maradjon a kérvény, csak azt az egy szavat váltsam ki: ne legyen limba

maternă maghiară (magyar anyanyelv), legyen csak mint idegen nyelv. Megcsináltam. Jött haza Pavel, mit csináltál, kérdezte, nem kellett lenne! De féltem, nagyon féltem az emberektől a faluban, met nem tudtam, ki hol áll, féltem a paptól es, a primártól es, az es küldött ki embereket, hogy nehogy elkezdjünk valamit, met baj lesz abból! Valahogy csak beindult, jártunk a családokhoz, megnyugtattuk, hogy nem lesz semmi rossz ebből, hogy írják alá. Kaptunk 7 gyermeket. Ennyivel indultunk, de folyamatosan jött a számuk. Egyszer felment vót 100-ra is, úgy emlékszem, 2008-ban. Jelenleg 60-an járnak rendszeresen, pontosan 63-an, mert tegnap adtam le a listát. a nagyobbak, a gimnazisták csak a táncórákra járnak.

– *Hetente hány foglalkozást tart?*

– Külön órarendünk van: minden nap hétfőtől péntekig délben 1-től jönnek a kicsik, az alsó tagozatosak elé 4-ig, aztán jönnek a nagyobbak. Pénteken csak este van a legnagyobbaknak. Őket nehezebb megmozgatni, mert elmentek a városba, iskolába, zsúfolt a programjuk, de különböző alkalmakra, fellépésekre be tudom szervezni. Ezekkel együtt 70-en vannak.

– *Székelyföldi iskolákba is mennek ki innen diákok?*

– Egynehányan voltak, most is van egy Csíkszeredában, de sok minden megváltozott az utóbbi években. Egyre kevesebb gyerek születik, sokan elmentek külföldre, akik nem még hoznak „gyümölcsöt” a faluba. Van rá példa, hogy visszajöttek néhány év után, lehet, hogy ez es egyszer bé fog indulni, de akiknek a gyerekei ott megkezdték az iskolát, már nagyon nehezen változtatnak. A másik, hogy van iskolabusz: viszi-hozza a gyermekeket, leteszi a kapuban, kényelmes ez, s így a szülők es nem mind engedik el. A harmadik: nem mindenkinek volt jó tapasztalata. Nekünk es mindkét fiunk ott kezdte, de visszajöttek. Nehéz vót. Az egyikük olyan osztályba esett bé, hogy csak ő volt egyedül csángó. Ott, Székelyföldön másképpen viselkednek, mások a szokások. Itt mindenkit ismersz a faluban, ott senkit sem. Ha románul beszélsz, az a baj, ha magyarul, akkor kinevetnek. De most már ott is külön bentlakás van, foglalkoznak velük, akkorjában nem így volt, nem tartották esze őket, nem voltak felkészítők. A messzebi falvakból, mint Magyarfalu, Lábnyik, Rekecsin, melyek távolabb esnek a várostól, s nehezen tudnak ingázni, azoknak még mindig jó, hogy kijussanak. Az eleje nagyon nehéz, de ha aztán béindul, s jól tanul a gyermek, akkor sokra viheti. Az is igaz, hogy leginkább azokból a szegényebb családokból mentek ki annak idején, ahol 7-8 gyermek is vót. Ma már ritka az ilyen nagycsalád, 1-2-3 gyerek a jellemző. Most azt gondolja a szülő, hogy ilyen korban még nem csapom el idegen helyre. Itt, Bákóban is vannak jó líceumok, s aki akar tanulni, az tud. Mostani eszemmel én sem engedném el a gyermekemet 13 évesen. Járra ki itt a középiskolát, majd menjen ki Budapestre egy évre az előkészítő intézetbe, s onnan majd tovább, ha akar.

– *Úgy hallottam, hogy nemrég létrehoztak egy kollégiumot Bákóban a csángó középiskolás diákoknak. Mit tudnak erről?*

– Igen, megvettek egy házat, a Serbán Bonaventuráét, aki egyébként faragó és festő es. Itt a régi templomban is volt néhány festménye a falakon, de csinált szobrokat Magyar-

országára es. Van egy somoskai templomfestőnk is, aki az új templomunkban is csinálta a képeket, aztán a pusztinaiba, s ha jól tudom, Kákován s Pokolpatakon es dolgozott. Benke György, de nem úgy nevezik, hogy Györi, hanem ő a Piktör. Visszatérve a kérdésre: ebbe a kollégiumba 5-6 gyermek fér be egyelőre, lássuk, hogy működik lesz!

– *Hogyan beszélnek otthon a foglalkozásokra járó gyermekek?*

– Nagyon ritka, sajnos, hogy magyarul beszéljenek – monja Pavel. Kinek van mómókája, az szerencsésebb. A szüleink idejében csak magyarul beszéltek, az volt a természetes. Ez most pont fordítva van: nekik a román a természetes, hiszen minden románul folyik, az iskolában, a templomban. Ezt nagyon nehéz megfordítani. Mi is otthon s a faluban magyarul beszélünk, s amikor iskolába kerültünk, nem tudtunk semmit románul. Nem értettünk semmit, negyedik végéig a tanárok es azzal kínlódtak, hogy valamennyire megtanuljunk románul. Emlékszem, a szünetekben, amikor kizúdultunk az osztályokból, egyfolytában magyarul rikojtottunk, de aztán már azt is betiltották. Az iskolákat románul végeztem, szépen tudok beszélni, s a hétköznapi beszédben jobban is megy a román, viszont mikor a belső világról, érzelmekről beszélek, akkor magyarul jobban ki tudom fejezni magam. Ilyenkor édesebb a magyar. De a templomban is csak román misén nőttünk fel, azt jobban megértem. Nagyon jólesik, mikor hallgatunk egy szép magyar misét, de én sem értek meg mindent, nemhogy a gyermekek! S Somoskán még jó a helyzet. Egyrészt, mert messzebb esett a főúttól, míg meg nem lett ez az új út, nehezen lehetett eljutni ide. Jobban megmaradt a magyar szó. De ilyen falvak még Rekecsin s Csík. Csíkban, mondjuk, székelyesebben beszélnek, nem azt mondják, hogy porka, náluk labda, vagy fúrulyát mondanak, nem sültöt, s az ly-t sem használják, mint mű. Csúfoltak is egymással régebb a falvak: mi lajtorjásoknak neveztük a csíkiakat, csurkuloknak a rekecsinieket, csődörök voltak a pokolpatakiak.

Micsoda különbség van édesanyámék és a mi generációnk között! Ők minden imát még magyarul tudtak. De volt egy időszak, ugye, a kommunizmus alatt főleg, amikor nem tudták átadni ezeket, mert a papok is csak azt mondogatták, hogy románul kell imádkozni. Régebb a latin miséből csak az eszesebbek értettek valamit, aztán mikor átfordult románba, akkor a fiatalabbak megértették, az öregek viszont nem. Most es sokat nem értenek, édesanyám is sokszor megkérdezi tőlem, hogy mit es mondott a pap? De aki ebben indult el, ebbe nőtt bele, annak nehéz megfordítani. Én például a Miatyánkot nemrég tanultam meg magyarul. Sok mindent mondtunk magyarul, de nem tudtuk, mit jelent.

1990-ben vittük a gyermekeket Magyarországra, s az ottani iskolaigazgató megjegyezte, milyen szép dolog, hogy még úgy köszönünk: Isten áldja meg! Akkor döbbsentem rá, hogy tényleg, milyen szép szavakat használunk. Addig elé nem is gondolkodtunk ezen, így tanultuk, így használtuk, de a jelentése már elkopott bennünk.

– *Tudtommal itt nem használják a Jó napot-ot. Milyen köszönési formák voltak, vannak a faluban?*

– Igen, tényleg nincs ilyen, hogy jó napot. Jó regvelt es jó estét vizsont igen, s az Isten áldja meg. Napközben pedig sokkal közvetlenebb módon szólítják meg egymást az emberek: elindult-e, megjárta-e, vigyázkodik-e, tanácsol-e, kapál-e. Ha ismered az embert, s mivel itt mindenki mindenkit ismer, úgy szólsz hozzá, hogy mutitod, hogy érdekel. Az idegenek nem nagyon értik ezt. Minek kell kérdezni, hogy például vizet merít-e, hát nem látod, hogy azt csinálja? Búcsúzaskor leginkább Maradjon békével! vagy Isten fizessével köszönünk el.

– *Felnőtt hagyományörző csoportot is irányítanak, hány tagja van?*

– A Somoskai Hagományörző Tánc csoportunkban 10-16-an vagyunk. Általában 8-10-en megyünk fellépni, váltogatjuk egymást, mert nem mindenki bír kimenni minden alkalomkor. Nehezebb összeszedni az embereket például, amikor kapáló idő van, vagy szüret. Holnap is kéne Lészpedre menjünk, de ilyenkor nem kapsz asszonyt, úgyhogy a gyermekekkel megyünk. Sokat számít, hogy összeállt ez a kis csoport, s hogy beindult az oktatás, met már nem vagyunk árulók a faluban.

– *Mikor voltak azok?*

– Hát, volt egy nagyon rossz időszak az életünkben, amikor Mátyás Ferenc volt a páter itt a faluban. Nagyon ellene vót az oktatásnak, mindig szidta a gyerekeket, s munkót is, szinte minden vasárnap kiprédikált. Azt mondta, hogy mi a gyermeklelkek gyilkosai vagyunk, s úgy fejezte be a predikációt, hogy: Să vă ia dracu! (Vigyen el az ördög!) Egy pap a templomban ilyeneket hogy is mondhat! S nem tudsz ott visszaszólni, megvédeni magad! Másik alkalommal figyelmeztette a falu népét, hogy tartózkodjanak tőlünk, mert szektát akarunk csinálni. Tudni kell, hogy itt sokat adnak a pap szavára, az egyszerű embereket el lehet könnyen bolondítani, elhiszik neki, amit mond, vagy legalábbis kételkedni kezdenek: hátha igazat mond! Ha véletlenül nem értünk el vasárnap a misére, akkor egyből megjegyezte, hogy ezeknek az udemerisztoknak (magy.: RMDSZ-tagok) nincs dolguk a liturgiával, ha ott voltunk, akkor szemünkbe mocskolt. Én akkor elbetegedtem erőst, a falu már örözködött tőlünk, nem beszéltek velünk az asszonyok, a keresztanyák, nehogy meglássa a pap, s őket es kiprédikálja. Nagyon rossz vót! Ha maradt vóna még sokáig a faluban, mi kellett volna elköltözzünk. Diószéni vót egyébként, jó goszpodár ember, de nem tudta a falut esszetartani. Vagy tíz évig volt itt, szerencsére aztán elhelyezték Comănești-re. Azóta az is ránk ragadt, hogy udemerisztok vagyunk. Például, ha taxit hívunk Benke Pavelékhez, kérdezik, hogy melyikhez, az udemeriszthez? Most már nem zavar, de abban az időben nagyon! A mostani papunk szerencsére már nem ellenségeskedik, elfogadja azt is, hogy az öregek magyarul gyónhassanak. Az előbbi egyáltalán nem akarta, pedig értett jól, sőt, beszélt es magyarul.

– *Említette előbb a keresztanyákat. Tudtommal nem csak azokat nevezik így, akik tényleg kereszteltek, hanem minden idősebb nőt.*

– Igen, itt az egész falu keresztanya, keresztapa. Vannak a keresztszülők, akik keresztelik a gyermeket, általában 3-4 pár, ez a család nagyságától is függött. De ha édesanyám elment

egy asszonnal keresztelni valakihez, akkor komások lettek, s mi azontúl őt es keresztanyának szólítottuk. Emellett a szülők keresztzülei a gyermek keresztzülei is lettek. Egy kicsi faluban lassan mindenki azzá vált. Sokszor nem is ismertük az asszonyok rendes nevét! Nemrég meglátogattott egy magyarországi barátunk, s néhány nap után kérdezte tőlünk, hogy miféle falu ez, mi van itt? A maffia, hogy mindenki keresztanya, keresztapa! Furcsa volt neki.

– *E megtisztelő, szép szokásról neveztek el azt a programot is, amely a csángómagyar gyermekek magyar nyelvű tanítását támogatja.*

– Igen, sok gyermek része a keresztapa-programnak. Vannak olyan támogatók, akik el is jönnek, van, aki csomagot küld, de olyan is akad, aki befizeti az összeget az egyesülethez, de nem keresi a személyes kapcsolatot. Iskolakezdskor, ünnepekkor levelet írunk közösen, csánunk üdvözlőlapokat. Sokat segített ez a program es, mert a szülők es látták, hogy figyelnek a gyermekükre, érdemes órákra járni, s ennek megvan a gyümölcse is. Ezek a gyermekek talán még jobban igyekeznek az órákon.

– *Hogyan szólították a szülőket, nagyszülőket?*

– Mámika volt az édesanya, apa, tátika az édesapa, mámó (mámóka), apó (apóka) a nagyszülők. Nálunk nem volt tegezés régebb, s a mi generációnk még most es bétartsa ezt. A házastársak nem tegeztek egymást, az asszony ked embernek szólította az urát. De a testvérek sem tegeztek egymást, miután már megházasodtak, s természetesen a gyermekek sem a szülőket. Az idősek még ma es megszólják, ha egy szülő megengedi gyermekének, met azt mondják, csúfokodni fog egy idő után. Mi ezt szoktuk meg, nem nagyon bírjuk leváltani ezeket.

– *Hogyan látják a falu jövőjét?*

– Sajnos, a falu lassan össze fog zsugorodni. Elment egy öreg fiatal, gyermek lassan nem születik. A pap, ahogy mondja, most 1200-an vannak a faluban. De régebben, '90 előtt, amikor üzletes voltam, össze kellett írni mindenkinek mindenét a faluban: hány tyúk van, hány pisen, hány gyümölcsfa. Akkor 1700-an voltunk, úgy 5-6 éve, hogy visszaesett a szám. De nem panaszkodunk, sok gyerek jár a foglalkozásokra, szeretik itt erőst. Igaz, most megint bevezették ezt az after school-programot az iskolákba, emellett még egy idegen nyelvet betettek az opcionális tantárgyak közé, tehát a gyerekeknek kell választaniuk a magyar vagy egy másik idegen nyelv között. Szóval, amikor úgy érzed, jól menen minden, hoznak egy új törvényt, s a szülők összezavarodnak, eltántorodnak sokan, met nem értik. De történnék jó dolgok is: egyre többen szeretik, hordják ünnepekkor a viseletünket. Sokan jártak-keltek a nagyvilágban, látták, hogy az ottani emberek milyen büszkén viselik az övékét. S Magyarországon is látták, hogy milyen nagy tiszteletben tartják a mienket, ez ráébresztette arra, hogy kincseink vannak, önbizalmat adott.

Adjon az Isten szép jövőt, hogy megmaradjunk ebben a zűrzavaros világban, anyanyelvünkkel, énekeinkkel, táncainkkal, szokásainkkal! Mi azon vagyunk, s azon leszünk továbbra is, hogy megtaláljuk magunkat, s segítsünk másoknak is ebben!

1. A *Somoskai emlék* című fotográfián szereplő házaspár Paulinák tószomszédai, sajnos, a bácsi már nem él, a néni is évek óta ágyban fekszik. Házuk melletti kertjükben készült a kép.

2. Tánzos Vilmos: Petrás Incze János 19. századi moldvai családösszeírásai. Somoska régi es mai családnevei. In *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig VI. Hátartalan névföldrajz*. Szerk. Vörös Ferenc. UMIZ – Imre Samu Nyelvi Intézet, Unterwart/Alsóór – Budapest, 2015. 221–250.

Hogyan tovább?

Interjú Demse Mártonnal

– Sokan ismerik olvasóink közül a kiadónknál 2005-ben megjelent, Csángó küzdelem című önéletrajzi ihletettséggű kötetét, melyből kirajzolódik szinte az egész életútja, kezdjük mégis a beszélgetésünket néhány ilyen jellegű kérdéssel. Kérem, meséljen szüleiéről, családjáról.

– 1943. május 9-én sütöttem szemem a háborús világra Romániában, Bákó megye Klézse községhez tartozó, Somoska nevű csángómagyar faluban. Édesanyám, Benke Rózsa mindig úgy mondta, hogy „babwekör” második gyermekként lettem velem gazdagabb zsúpfődeles, kétszobás, tornácos palotánk. Öten vagyunk testvérek: Péter, Márton, Rózsa, Magda és János. Hála istennek, mindannyian életben vagyunk. Szüleim földművelő, szegény emberek voltak. Apám fiatalkorában Hánuc, görög bojár (földbirtokos) szolgája volt. Az 1948-as államosításkor az uradalom egész birtokának gondnokává lett kinevezve, mert az államosítás éjszakáján a szolgák közül csak ő rendelkezett hétosztályos végzettséggel. Adminisztrátor (ügyintéző) lett. Ezt tette, amíg egy Botezatu nevű, budai (Klézséhez tartozó falu) származású rajoni (járási) szakszervezetista Istók Jánost tette a helyére, pedig neki még négy elemije sem volt. Később ez a Botezatu sok éven át postamesterként kereste kenyerét Klézsen. Édesanyám 9 éves korában árva maradt. Abban az időben a leánygyermeknek nem járt az iskoláztatás, így aztán iskolázatlan maradt. Anyai nagyszüleimet nem ismertem, csak annyit tudok, hogy a Kata nemzetséghez tartoztak. Apai nagyanyám külsőrekecsini volt. Demse János nagyapám román katonaként erdélyi testvéreivel keveredett tűzharcba Csíkszereda környékén, 1914 őszén. Az egész Demse (a románok Demsának neveznek) „dinasztia” klézse-somoskai születésű, csángómagyar katolikus keresztény. Nem elmagyarosított román.

– Honnan ered szülőfalujának neve?

– Szülőfalumról, Somoskáról azt mondták a régiek, hogy az erre a vidékre bujdosó székelyek egy somoserdőt találtak, s nyomban, vicces kedvükben Somoskának nevezték. De aztán sok évtized után mások is arra tévedtek, és nem lévén egyéb dolguk, Somoska falut Szomuskának nevezték. Ugye, milyen szép? Új idők, új emberek, új szelek fújnak a mélygyökeres tölgyeink felett, akárcsak a Hargitán, ahol a fenyőket is kitekerték. Kell ennél szebb monda? Somoska a Szeret folyó jobb partján, Klézsetől északnyugatra másfél kilométerre fekszik. A falu népe katolikus vallású, de az is lehet, hogy az új szelek ide más hitűeket is sodortak... Megnevezni őket nem kívánom. A bőséget itt igen szűkre szabta a Fennvaló. Létünk keretei szűkülnek. A nyelvünket, a magyart (mást is

akasztanak ránk) megsemmisülés fenyegeti. Vagy talán mégse? Az újrászervezett, iskolán kívüli és néhol belüli magyar oktatás hozhat-e fényt a ránk telepített sötétségben? Mikor lesz nálunk magyar nyelven templomainkban istenimádás? Ebbe a faluba Klézseről kanyargós, hegyre kapaszkodó, kátyús aszfaltúton lehet elérni. Valamikor, esőzésekor a szekér tengelyig süllyedt az agyagos sárban... Ez a falu 1989-ben óriás mérőföldléptű csizmát húzott. A régi, kommunisták által adott likas bocskort végleg eldobta. A nadrágszj-földek visszakerültek az eredeti tulajdonosokhoz. A kollektív (téesz) elnöknő, a klézsei Vojdok Karolina hetekig bujkált. Félt a népharagtól... De még mások is futottak.

– Tudtommal Somoskán volt plébános a nagypataki születésű Gyergyina János. Ismerte őt?

– Gyerekkoromban Hojdin Fráncsiszk volt a plébános. Klézsen lakott. Somoskán, Csíkban, Újfaluban, valamint Szászkúton és Berengyesten havonta egyszer misézett. Ő volt az a pap, aki segédkezett a Lujzikalagorban miséző, klézsei Minuc páter letartóztatásában, talán 1948-ban. A szószékbe Hojdin halála után – másvalaki után – Gyergyina János páter került. Elég jó viszonyban voltunk egymással. Jó tudni, ő igen sok évet töltött a Duna-deltában, ahol sok más rabbal együtt nádat vágta. Építették a szocializmust. Ezekről az időkről hancegett nekem egy volt katonafegyőr, aki puszkaszuronnyal terelgette a rongyos igehirdető nyáját. Hogy mennyi mindent tudunk azokról az évekről?! Ezekről Gyergyina atya soha egy szót nem mert szólni. Tiltotta az eskü. Ő csak patakmederből, eső után kiszedett, rozsdamarta, görbe szegeket, egyengetés után vert a templomkerítés léceibe. Arra jártamkor kérdeztem, mit csinál. A válasz egyszerű volt: – Építem a szocializmust.

– A somoskai magyar iskola 1949-ben épült és akkor indult a magyar oktatás is, az akkori klézsei polgármester, Istók Antal Márton kezdeményezésére. Ön mikor kezdte az iskolát, hány évet járt magyar osztályba?

– A somoskai iskolai oktatás elég régi eredetű. Az én apám ott végezte a hét osztályt. Tanítója Constantin Florea volt. A többiekéről nem tudok. A magyar nyelvű oktatás lehet, hogy 1949-ben kezdődött... Szerintem 1951-ben lehetett, mert én akkor voltam első osztályos.

– Emlékszik-e arra, kik voltak a tanítók, esetleg honnan kerültek Somoskára? Mikor szűnt meg a magyar iskola Somoskán?

– Tanévkezdéskor még Stoian és Bălăşescu nevű román tanítók voltak, majd egy-két hét után Erdélyből jött Ravasz István és

felesége, őket követte a gyergyószentmiklósi Fazekas Antal. Klézsen Kovács Dénes, Ungváry Ida meg Berta néni tanított. 1949 nyarán három iskolaépítésnél volt alapkövetéssel: Lészpeden, Lábnyikban és Somoskán. Ez utóbbi ünnepségén, augusztus 17-én jelen volt Kovács György író, Botezatu Dumitru (klézsei születésű, falujában Görgi Dávid névre hallgatott) rajoni párttitkár, Fischer Mór, a Bákó megyei ideiglenes bizottságtól, Duma György nagynemzetgyűlési képviselő, valamint a község tanácselnöke, Istók Antal Márton (mint kezdeményező), meg a falu népe. Az építkezéshez 40 000 téglát égettek a somoskaiak, az állami hozzájárulás 1 millió 400 ezer lej volt. 18 000 kg cementet vásároltak, 90 köbméter sódert hordtak a klézseiek segítségével. A tulajdonképpeni építkezés kezdeményezője a Magyar Népi Szövetség volt. Az iskolaépítésnél naponta 20-30 ember dolgozott. Az élenjárók között Grószu Vastag Jánost, Mihályka Jánost, Benke Antal Ferencet, Benke János Mártont, Benke András, Duma János Mártont, Budó Jánost, László Pétert, Benke Török Gyurkát említi a népi emlékezet. Sőt, még mi, gyerekek is hordtunk téglát a mesterek keze alá. Az építkezés előtt egyik házból a másikba költöztünk. Tanteremnek László Péter, Habari Mihályné, Farkas György és Benke Zsurzs (Fiszku) adott szobát a betűéhes gyerekeknek. Erről az építkezésről sok mindent lehetne írni. Három és fél évig tanultam magyarul, mert 1954 februárjában a kommunista hatalom, Gheorghiu-Dej diktatúrája megszüntette Moldvában a magyar nyelvű oktatást. Azokban az években a marosvásárhelyi Bartis Árpád volt az oktatási minisztériumi megbízott, valamint Kardos János megyei tanfelügyelő. Ők vigyázták a moldvai magyar iskolák sorsát, amíg engedték.

– *Hol laktak a tanítók? S hogyan fogadta őket a faluközösség?*

– A tanítók jobbmódú gazdáknál laktak. Megbecsült emberek voltak. A beszercei származású Aranka tanító néni még templomba is eljárt vasárnaponként. A magyar nyelvű oktatás megszüntetésekor sokan a faluból könnyes szemmel kísértük a falu széléig. Jómagam kis szánkómmal vittem a távozó tanító nénik csomagjait Klézseig. Egyszóval Moldvában 1954-ben vége lett a magyar oktatásnak. Elsötétedett a mi egünk!

– *Hol folytatta a tanulmányait?*

– A negyedik elemi már román nyelven fejeztem be, ötödikben Klézseire mentem, Bezsán (Siket) Józsi biztatására. Csak titokban, mert a szüleim nem engedtek. Az 5–7. osztályt állami ösztöndíjasként, román nyelven, kitűnő minősítéssel végeztem. A hét elemi után katonai gimnáziumba szerettem volna menni, de anyám nem engedett. Az utolsó jelentkezési napon kapálni vitt a lankára. Ők papot szerettek volna belőlem csinálni, de nem lettem az, amit akartak. Megszöktem.

– *Hogyan került Székelyudvarhelyre? Kik irányították oda, kik támogatták? Hányan mentek még ki Erdélybe önön kívül, s ők hová kerültek?*

– 1957-ben megszűnt a bákói román tanítóképző magyar osztálya. Az akkor végzett falumbeli, Benke István hívására

bementem a városba, a volt képzőbe, a zágoni születésű Albu Zsiga volt igazgatóhoz. Ő mondta, hogy Udvarhelyre várnak csángó felvételizőket, Diószénből már van három jelentkező, s jó volna, ha én is velük mennék. A délutáni öt órai vonattal kellene indulni a forrófalvi állomásra. Döntöttem. Az állomáson Ghiurcușor Vasile (Gyurka László) várt. Ő vitt engem meg Ghiurcușor Eugeniát (Gyurkó Zseni), Imbrea Dinut (Imre Dénes) és Sabău Vasilet (Szabó László) Székelyudvarhelyre, Adzsud–Csicsó–Csíkszeredán keresztül. Szeptemberben, iskolakezdedskor, az első évfolyamra még érkezett Gyószénből Tâmpu Ștefan (Compoly István) és Lujzikalagorból Pal Anton (Pál Antal). Azon a nyáron Klézseről Kósa Mária, Hoborics Róza került Sepsiszentgyörgyre, a gimnáziumba, Vojdok Ulderik építészetibe, Farkas Mihály és Benke Mihály a traktoros szakiskolába. Velük volt Balán Gyuri is. A következő években Udvarhelyen tanult Roșu Ioan, Gábor Péter és öccse, Horváth Antal. Szabófalváról Dumea Agneza, Bacoșca Ulderica a gimnáziumban, a gyószéni Fistos (Füstös) Károly pedig a mezőgazdaságban tanult.

– *Szülei mit szölkáltak ahhoz, hogy tovább szeretett volna tanulni? Tudták-e támogatni?*

– Felvételi után hazamentem. Várt a haddel, mert engedély nélkül tettem meg a kalandot. Apámtól akkora pofont kaptam, hogy a nyári konyha oldalánál kötöttem ki bóröndöstől. Bent a szobában anyám meg az aznap született János öcsém várt. Továbbtanulásomat a szüleim nem tudták támogatni. Minden vakációm alatt dolgozni mentem a mezőgazdaságba, vagy a vasútra pályamunkásnak. Az összekuporgatott pénzből alig jutott egyenruhára, ingre, fűzetekre... Szerencsére, az iskolában ingyen szállást és étkezést kaptam. Csak a tanárok tudták a megoldást. Örök hálám kísérje őket földi és égi útjukon. Isten fizesse meg nekik!

– *Hogyan fogadták Székelyföldön? Mit tudtak a moldvai magyarokról a tanárai, osztálytársai? Milyen nehézségei voltak? Befogadták-e? Kötött-e „életre szóló” barátságokat? Kikre emlékszik tanárai közül, lett-e példaképe valamelyikük? Meséljen néhány történetet az iskolaévekből, amelyekre szívesen emlékszik.*

– Fogadtatásunk mesés volt. Az internátusban lettünk elszállásolva. Akkor láttam életemben először fehér lepedőt, na meg gyapjútakarót, villát, fémkanalat meg csempecsészét... Nekünk ilyen ellátást adtak.

A tanárim többet, sőt mindent tudtak a csángókról. Az elején nekünk halvány fogalmunk nem volt. Tulajdonképpen azt sem tudtuk, kik vagyunk, mit jelent az, hogy csángó. Passz...

Az osztálytársak befogadtak, de úgy néztek ránk, mint valami marslakókra. Udvarhelyre érkezésünk elején rengeteg nehézséggel kellett megküzdenünk. Főleg a nyelvi tudással volt a baj. A felvételi vizsga előtti nap a paprikaerős, vicces székely társaim egyike próbára is tette tudásomat. Kerítette egy ABC-s könyvet, és olvastattak. Hát én elég szépen dadogva-akadozva elolvastattam néhány mondatot. Segítségemre a bodoki Farkas Irénke (aki ma is él, és Veresné lett valamikor) meg Fancsali

Vera lépett. Elhallgattam, mert a körülöttem lévők hahotázni kezdtek. Ha jól emlékszem, Svella Karcsi azt mondta, hogy ilyen tudással én még a második osztályba se juthatok. Nem baj, válaszoltam, majd meglátjuk, hogy vizsgálol te románból. Összel, iskolakezdekornem volt az osztályban. Az élcélődést jó ötven év után tisztába tettük. Karcsi ma Vlahicán (Szentegyházán) él, és becsületos, jó hírnek örvendő, kiváló fogtechnikus.

A tanítóképzőbeli évek kegyetlenek voltak, de valahogy, mai szemmel nézve, mégis szépnek tűnnek. Borzasztó volt a fegyelem. Hétköznap az iskolát csak aláírásos engedéllyel lehetett elhagyni, karszámmal voltunk megbélyegezve, bárki leolvashatta, hogy hova tartozunk. Moziba vagy más előadásra párosával, sorban, elől a lányok, hátul a fiúk, nevelői vagy tanári kísérettel lehetett menni. A lányok még felnőttkorukban sem viselhettek nylonharisnyát. Nekik csak a patent járt és a fejükön kötelező volt a fehér szalag. Rettenetesen vigyáztak az erkölcsre!

A régi tanárok közül ma csak egy él: Csergő József, testnevelés tanár. Adjon neki a jó Isten még sok egészséges esztendő! Azt hiszem, hogy dr. Dobos Ferenc tanárnál jobb nem létezett, mert az ő történelemóráin látni lehetett a lovas perzsa hadak diadalmenetét... Hegedüs Gyula bácsi is óráinkra hozta Napóleon evickélését a Földközi-tengerről, meg Nelson angol tengernagyot is, aki az abukiri öbölben megsemmisítette Napóleon hadait. Adassék hála és dicséret az ilyen tanárok emlékére! Osváth Éva tanárnő örökre megszerettette velem az oroszok nyelvét. Báró Hajnalka néni Csaba fiával egy osztályban jártam. Sepsí Lajos, Verestói Árpád rajztudásunkat ecseteltette velünk papírra. Molnár József lélektannal itatott, Soó Lilla a modern mezőgazdaságot próbálta belénk tuszkolni. De mire elfogyott a tananyag, nem maradt semmi a magángazdálkodásból, a földek gazdát cseréltek, szovjet indulóval kollektívbe vonultak. Venczel László az 1957-et követő megtorlások elől, Kolozsvárról került Udvarhelyre, pedig ő nem politizált. Matematikát oktatott. Talán túlságosan tiszták voltak a nem Euklidész és Bolyai geometriai számításai? Ezért félték tőle? Neki menekülnie kellett. Mi pedig hat éven át – legalábbis én – rettegtünk a matematikától. Dolgozatíráskor mindig Fekete Endre padtársamtól puskáztam. Másodéves koromban meg is buktam, de ősszel, pótvizsgán Ráffay Margit tanárnő átglyúrt a Thálész-tételek szögeskerítésén. Isten áldja segítségéért! Harmadéves lettem. A többit nehezen, de kibírtam. Csergő Gizella varrásra, hímzésre oktatott. (A tanítónak azt is tudni kell.) Petres Albert, Farkas Sándor, Lakatos Imre zenélni-énekelni kényszergetett. Kolumbán Júlia a tudományos szocializmus, valamint a leninizmus elveit istenítette. Kár volt a gőzért! Semmi hasznát nem vettük az életben. Balogh Lenke tanárnő hiába küszködött több éven át, velem úgy sem tudta megszerettetni a fizikát. Garay Ödi bácsi partizánként végigjárta a spanyol háborút, ő felkészített a népnevelésre, a kultúr munkára. Megtanított, hogyan kell bábszínházkellékeket készíteni, szavalni, énekelteni, szindarabokat rendezni stb. Az Isten áldotta jóságú Szabó Juci néni lelki barátja volt. Salamon Emma néni a nációk gázkamrái elől került vissza az élők sorába. Román és francia nyelvet

oktatott. Vinceffy Endre jegenyesusdár, csoda ember volt. Az iskola minden kirándulását ő szervezte, hiszen természettant, bonc- és vegytant tanított. Utáltam a kémiát, mégis sikerült megismernem a kémia némely egyszerűbb kotyvalékát. A Mengyelejev-táblázatból megtanultam a mindennapi élethez legszükségesebb elemeket, a többi másokra bíztam. Istenadta tudatos ember volt. Minden óráját latin mondással kezdte: „Per spinas ad rosas” (lat. Tövisek közt a rózsákhoz). És milyen igaz volt. Francianyelv-tudásom Göllner Mária néninek köszönhetem, de még azt is, hogy harmadéves lehettem. Ugyanis Orbán László a második évfolyam végén elégtelent adott nekem magyar nyelvből. Nem kedvelt engem, ki akart buktatni a képzőből. Hála istennek sikertelen volt az elgondolása. A pótvizsgán Mária néni tisztességesen felmérte a tudásom, az eredményt elégségesnek találta és a harmadik évfolyamba léptetett. Megígértette velem, hogy soha többé nem bukok meg magyarból. Az ígéretem betartottam. Sok év után, egy nyári este, a székelyudvarhelyi Orbán Balázs utcai szeretotthonban meglátogattam, és három saját könyvemmél és dedikálással bizonyítottam, hogy minden magyar vizsgán sikerrel jártam. Igen furcsa ember volt Orbán László. Ő sok generációnak tanította a szép magyar nyelvet, írást, majd a néptanítók tovább adták a Székelyföld sok száz gyermekének. Igen, mondtam: ő tanított, de nem oktatott irodalomra. Minden leckét évtizedeken át ugyanazzal a szöveggel adta le a tanítványoknak. Minden leadott szava ellenőrizve volt. Csak annyi lehetett, amennyit engedélyezett az államvédelmi hatóság. Egy életen át feje fölött függött a Szekuritáté Damoklesz kardja. Soha nem beszélt élő erdélyi írókról, pedig ott élt Tompa László, Tomcsa Sándor, Szemlér Ferenc, Marosvásárhelyen Sütő András, Horváth Imre. Jó lett volna legalább egy író-olvasó találkozó rendezni ebben az iskolában. Lehet, hogy tiltották. Ezt mi nem tudhattuk, ma is csak véljük. Sok mindent kellett volna. 1957 után az erdélyieket is kussolásra tanította az élet. Fő dolog volt a megmaradás. De nem csak akkor, bizony még ma is.

– *Hogyan és hová nevezték ki a végzett hallgatókat? Lehetett választani helyeket? Egyértelmű volt, hogy hazamegy Moldvába tanítani? Maradhatott volna Erdélyben is? Tartotta-e a kapcsolatot az erdélyi osztálytársaival vagy más ottani emberekkel?*

– 1963 augusztusában Marosvásárhelyen a megyei tanfelügyelőségben volt a kinevezések helye. Az államvizsga-jegyek szerint lehetett választani a felajánlott helyek közül. Én nem mentem haza Moldvába, mert ott már nem volt magyar nyelvű oktatási lehetőség. Haza, Ghiurcuşor Eugenia ment, mert ő úgysem akart magyarul tanítani. Gyószénbe ment, és ott is maradt tanítani nyugdíjazásáig. Most is ott él. A volt tanítványát, aki szintén Udvarhelyen tanult és 1990 után hazament magyarul tanítani a saját falujába, a szó szoros értelmében kilökdöste az épületből, mert ott nem kell magyarul tanítani. Gondolom, ennyi elég is volt Gyurkó Zseni osztálytársamról. Többet is tudnék, de üsse a bot minden gondolatát. Én Vlahicára, azaz Szentegyházára kértem a kinevezést. Meg is kaptam, de a

helyszínen másképp alakult a helyzet, ugyanis az ortodox pópa szakképzetlen felesége Kápolnára járt tanítani, így a nekem ígért helyre őt rakták, engem pedig az övére, Kápolnára. Az első hónapra két fizetést kaptam. Jól jött az összeg. Ott tanítottam december 6-ig, amikor elvittek katonának. Otlétem ideje alatt román nyelvet tanítottam az elemi négy osztályban, ugyanis az iskola mintaoktatási rendszerbe volt sorolva. Tanári rendszer volt, minden tantárgyat másvalaki tanított, mint a felső tagozaton. Kinevezésem után nem sokára a kultúrházigazgatói titlust is rám ruházta a rajoni tanfelügyelőség.

– *Hová került a leszerelés után?*

– Katonáságom 1963. december 6-án kezdődött és 1965. június 15-én ért véget. Leszereltek. A szülőfalumban szerettem volna tanítani, de azt mondták a rajoni tanfelügyelőségen, hogy ott nincs üresedés, pedig mindenki szakképzetlen volt, helyettesítési minősítéssel. A szóbeli balhé után az „Apărărea Patriei” napilaptól kértem segítséget, mivel a katonaság kötelékéből kerültem munkaignyilóvé. Az ügy, parancsra, azonnali hatállyal meg is oldódott. A bákói Szeráta falu mellett, Tálpa falucskába lettem kinevezve igazgató-tanítónak. Az oktatás román nyelven volt, de az engem nem zavart. A falu közössége szeretettel fogadott. Megtudták, hogy katolikus vagyok. Nem kívánom hangsúlyozni, hogy akkor bennem is dühöngött a kommunista szellem. Sajnos, úgy is kellett tanítani. Hét évi oktatás után el lettem tanácsolva a tanügyből. Pár hónapi ide-odaszaladgálás után a városi színházhoz anyagbeszerzői állásba kerültem, azután színpadi kellékes, majd a rendezvényszervezési irodán minden lettem. Bejártam az országot, sőt még Jugoszláviában is voltam a társulattal. Visszaléptem a tanügybe, de csak két hétig, mert ismét kirúgtak. Jászvásáron elvégeztem a mozdonyvezetői tanfolyamot, diesel és hidraulikus mozdonyokat vezettem az ország acélsínjein, az Aranyos-Beszterce gyémántcsillóságú vízének szomszédságában, meg a veszedelmes, bivalylássú Szeret mentén futottam versenyt a széllel.

– *Hogyan és mikor kezdett önre felfigyelni a Szekuritáté? Meséljen el nekünk néhány esetet, hogyan próbálták megfélemlíteni?*

– Azt hiszem, hogy a Szekuritáté látókörébe a színházi éveim alatt kerültem, talán 1973 nyarán. Akkor jártam először, saját kéresemre, Magyarországon. Meghívóm Ujváry Lajos festőművész volt. Hazajövet Budapestről a Szekuritáté kegyelmébe kerültem. Kordiális polémiára hívtak a vallatóirodába. El kellett mondani, mit láttam, hol jártam, kivel találkoztam, stb., s főképpen, miről beszélgettünk. A tejnek a fölét megtartottam magamnak, az alját, a savót velük itattam. A csatáim velük 1989-ig tartottak. Ezekről vallani három évtized után igen nyűgös. Sok mindent elfelejtettem különben... Törekvésem sikertelen. A pofonokra, a falra fröccsenő vérre még elég élesen emlékszem.

Csángó küzdelem című könyvemhez Ferenczes István csíkszeredai, sok más és Balassi Bálint-emlékkard díjas, kiváló író-költő előszavában megírta: „Vincze Gábor, szegedi történész jóvoltából, aki kiváló kutatója a csángómagyarok történel-

mének, a magyar külügyi irattárból egy olyan dokumentum került a napvilágra, amely kizárólag Demse Mártonról szól. Egy szekus alezredes vall arról, hogy miféle tortúrának volt kitéve a nyolcvanas évek elején az, aki Moldvában vállalta magyarságát.” Azt a bevezetőt érdemes elolvasni. Berecki Sándor, román államvédelmi alezredes vallomásai 1982. augusztus 21-i letartóztatásomról az akkori Barity Miklós nagykövet elvtársához került (most már tudom, ki volt a „postás”), és ő Várkonyi Péter külügyminiszter elvtársnak továbbította Budapestre. Igen hosszúra nyúlt a vallatás. Sok oldal kellene a leírására. Az akkori vallatáson jelen voltak: Berecki Alexandru, Negut Ioan, Onciu Vasile alezredesek, Popescu ezredes, na meg egy bukaresti, még nagyobb rangú valaki, akinek a nevére nem emlékszem, pedig ő volt az egyik pofozkodó. Ugyanakkor kísérte Szabófalváról Bákóba vallatásra a budapesti Bajcsi Lajos lelkeszt és Mátray Erzsébetet Farcadi Eugen (Farcádi Jenő) szekus altiszt, volt iskolatársam, akit én vittem 1958-ban tanulni Udvarhelyre. Regénybe illő dolgok ezek...

– *Voltak-e a falujában vagy más csángó falvakban olyan emberek, akik önhöz hasonlóan gondolkodtak? Tartották-e a kapcsolatot?*

– Hogy voltak-e a csángó falvakban olyan emberek, akik hozzám hasonlóan gondolkodtak? Voltak bizony, és meg is lettek bélyegezve, hurcolva. Említeném Klézséről Hodorog Luca néni, kiváló énekesünk esetét. Őt is „párttagságból nyugdíjazták”, mert veszélyeztette a kukoricakapálás állami titkait. (Most a jászberényi temetőben piheni örök álmát. Béke poraira!) Házkutatást tartottak Bogdánfalván a Gábor családnál, a lézpedi Tóth Jánost is elég sűrűn látogatták, hívogatták vallatásra, Perka Mihály, szabófalvi tanárt sem kímélték... Hosszas a lista. De nem csak a magyarokkal ment a gyötres. A románok is szép számmal kerültek az élet peremére, nem is kevesen börtönbe. Nincs mit tagadni! Csak így lehetett biztosítani a romániai szocialista aranykort...

– *Sok embert befogadott a házába azok közül, akik gyűjteni mentek Moldvába. Kikre emlékszik és milyen kapcsolatban állt velük, megmaradtak-e ezek a kapcsolatai, tartják-e most is?*

– Moldvába igen sokan jártak gyűjtögetni, de nemcsak folklórt, hanem az élet valóságát, a csángók testvéri fogadtatását. Nálam is elég sokan voltak. Említenék néhányat a sok közül: Ujváry Lajos, Domokos Pál Péter, Bosnyák Sándor, Varga Hajdu István, Virt László, Erdélyi András, Vödrös Attila... Hosszú a sor, de még hosszabb a Moldvába vezető út... Kapcsolataink megmaradtak. Ilyen-olyan rendezvényeken össze-össze szoktunk futni.

– *Milyen változást hozott 1989 az életébe? Milyen reményei voltak, hogyan foszlottak ezek szét?*

– Az 1989-es romániai „forrodallamot” (pulizskapukkanást) nem tudtuk kihasználni. Gyorsan meglett a restauráció. A régiiek mindent megkaparintottak. A restitúció csak malacfaroknyira sikeredett. Reményeikből csak igen kevés valósult

meg. Itt-ott, ennek-annak elorzott javait visszaszolgáltatták, de a javak zöme (erdők, épületek, birtokok, iskolák, gyárak, kúriák, paloták, stb.) új, gazdagodott gazdákhöz kerültek. Lelkileg felszabadultunk. Mindenki mehet, amerre akar, ha tud. Olaszországban sok városban hamarosan több lesz a román, mint az őslakó. Ott zsírosabb a puliszka! Reményeinket, a még meglévőket, vad szél fújdogálja... Az ott dolgozó csángók is elég gyorsan olaszosodnak.

– *Mikor és miért döntött úgy, hogy áttelepül Magyarországra? Hogyan találta fel magát, hol kapott állást, mivel foglalkozott, foglalkozik?*

– Magyarországra költözésem oka nem anyagi (mint sokan gondolják), hanem lelki. Otthon a fizetésem nagyobb volt, mint egy vezérigazgatónak. A mozdonyvezetés nagy tekintéllyel, s főleg fizetéssel járt. Megelégettem a bozgorozást, a szocializmus által aranyozott kort (mondhatnám kórt). Elegem lett a technikai, agrár-, kulturális, politikai, művészeti, táplálkozási stb. forradalomból. Ennyi forradalmat józan ésszel csak a kommunista diktatúra tudott kibírni. Új honomban tanítani szerettem volna, de nem jött össze. A mozdonyvezetésről is le kellett mondani. Létszámzárlat volt. Házfelügyelő, kazánfűtő és könyvelő lettem egy társasháznál. Hála dr. Szegedi Józsefnének! Cica néni segítette a falat kenyérhez, födelet is biztosított fejem fölé. Mindenféle munkát elfogadtam. Írásaimmal szerkesztőségekben kilincseltem, tv-nél riporterkedtem. Gyilkolni, lett volna, kit, de nem tettem. Tisztességes ember maradtam. 1992-ben Romániában nyugdíjas lettem, de erre Magyarországon csak 2000-ben kerülhetett sor. Le kellett mondanom a romániai nyugdíjról. Itt lettem nyugdíjazva. Az itteni hatalom a romániai 8 éves nehéz munkai korkedvezményemből öt évet lenyúlt, egyszerűen nem fogadta el. Milyen törvények ezek? Na, mindegy, fulladjanak meg a tettesek!

1990. december 6-án hozott engem a Mikulás Budapestre. Akkor olyan hideg volt, hogy ide fagytam, ide ragadtam. Remélem, nem lesz akkora meleg, hogy talpam alatt kiolvadjon az élet jege. 2001 decemberében megkaptam a Csengey Dénes-különdíj ezüst fokozatát, 2006 márciusában pedig a Magyar Újságírók Közossége Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjban részesített. 2009-ben a „Rendületlenül” diploma tulajdonosa lettem, amit a Magyar Szellemi Vádegylet adományozott „A Magyarság Rendületlen Szolgálatáért”. Költői munkásságomért 2015. augusztus 1-jén Váci Mihály-díjjal lettem kitüntetve. A Magyar Újságírók Közosségének több mint húsz éve vagyok tagja, úgyszintén a Népi Írók Baráti Körének, valamint tagja a Magyar Írószövetségnek. Megjelent könyveim: *Csángó küzdelem* (2005), *Somoskai tél* (2007), *Értem ne sírj, anyám* (2012), *Pásztortűz* (2013), *Adjátok vissza a neveinket!* (2015).

– *Milyen érzés újra felkeresni szülőfaluját? Hogyan látja, mennyiben változott a falukép, az emberek, az emberi kapcsolatok, az emberek mentalitása az évek folyamán?*

– A szülőfalu felkeresése mindig magasztos tény, mert az emberre törnek a nincstelenségi esztendők, a likasbocskoros

gyermekkori telek, mezítlábas tavaszok-nyarak, meg a csípős, mit tettél a nyáron kérdező ős. Hiányoznak a régi barátok. Igen sokan, az isten zsámolya előtt térdelve, bűnbocsánatra várnak. Az emberek kapcsolata hűvösebb. Közömbösebb, ridegebbek lettek. Sok helyen, az új portákon kívül-belül dül a kivagyiság. Betegesen elanyagiasodott a világ. A „Jó reggelt” köszönés is csak egy szőreccsenés a szomszéd kerítésén át.

Az identitástudattal még sok évig kell hadakozni. A gyökerekben még van valami magyarság, de az ágak-levelek, sajnos, minden igyekezet ellenére, román nótát zenélnek. A magyar nyelvű oktatás újraindítása talán hozhat valami rügyfakadást, de igazi, bőséges termésre nem merek gondolni.

– *Újrakezdésekből tevődik össze szinte az egész élete: több helyen, több alkalommal kellett ismét felépítenie. Hogyan érzi, megerősödve került ki ezekből az élethelyzetekből? Szükségesszerű újjászületések voltak? Mit csinálna másképp?*

– Az én újrakezdéseim koronával kerültek a hetven éven túli kopasz, szürke fejemre. Minden gyötres, sokszori megalázás ellenére, sikeres embernek érzem magam, hiszen amit akartam az élettől, nagyjából meg is kaptam. Az a szerencse, hogy nem voltam nagyigényű. Ha valamit bánni lehet, akkor az volna: katonaság után nem kellett volna hazamenni Moldvába. Az erdélyi élet több fényhez juttatott volna.

– *Kérte-e ki a szekusdossziéját?*

– A szekusdossziém ügye foglalkoztatott, de még nem léptem ez ügyben. „Hej, ráérünk arra még!” Volt két szívinfarktusom. A harmadikat nem kívánom. Különböző néhány erdélyi, lelki barátoknak hitt emberről kiderítették, sőt a *Korunkban* le is hozták, hogy jeleskedtek adatszolgáltatással a szekusoknak. Neveket is mondhatnék. „Halottakról csak jót, vagy semmit.”

– *Hogyan látja, a csángó értelmiségieknek milyen szerepük és felelősségük van a közösség megmaradásának, megerősödésének a harcában? Hogyan látja, milyen lesz az élet 20 év múlva a moldvai csángómagyar falvakban?*

– A csángóknak, jobban mondva a moldvai magyar értelmiségieknek rengeteget kell izzadnia, hogy elérjék az út végét, azt, amiért mi, a vénebbek igen sokat gyalogoltunk. Sajnos, még mindig oktatásügyi játék folyik tanítás helyett. Ebből nehezen lesz „gállickó”. Örvidenek, ha én tévednék. Az oktatásról közölt számok esetenként változóak, néhol kozmetikázottak. El kell ismerni, vannak hivatástudó oktatók is. Ott eredmények is vannak, de nem olyanok, amilyeneknek lenni kellene. Az igazi oktatást csak az iskola falain belül látom járható útnak. Nem magyarnyelv-tanításra gondolok, hanem arra, hogy minden tantárgy magyarul legyen oktatva. Intézményesíteni kell az oktatást. De hol vagyunk mi attól?

Ha nem lesz változás a jelenlegi „tanításügyi” oktatásban, akkor húsz év múlva csak egy elúszott lékes ladikról fogunk morfondírozni. A jelenlegi magyarság románba fog csángálni, s „Bună ziua” lesz a köszönés.

Csángó Nap Csíkszeredában

Ha a moldvai magyarság gazdag szakirodalmát tanulmányozzuk, bátran kijelenthetjük, hogy napjainkra az egyik legkutatottabb magyar etnikai csoporttá vált. Főleg az utóbbi 25 évben élénkültek fel a csángó társadalmat megcélzó kutatások: számos könyv, tanulmány látott napvilágot, melyek elsősorban az identitás kérdését, a vallásos, társadalmi életet, a csángó népszokásokat vizsgálták, így ma már nagyon sokat tudhatunk a csángó folklórról, népköltészetéről, nyelvjárásról, történelmükről. De ennek ellenére azt tapasztaljuk, hogy ezek a jelentős kutatási eredmények nagyon lassan, vagy egyáltalán nem jutnak el a köztudatba. Nem csoda, hiszen leszámítva a szűk, tudományos köröket, az emberek nem szívesen olvasnak tudományos monográfiákat, és a különböző médiákon keresztül szerzett információk sokszor ferdtítenek. Úgy gondolom, nagyon fontos lenne, hogy megtaláljuk a megértésükhöz vezető utat a két véglet, az idealizálás és az elutasítás között. Mert itt Csíkszeredában is gyakran találkozunk olyan kijelentésekkel, hogy: hát nem is tartják magyarnak magukat, miért kell annyit velük foglalkozni, vagy: egymás között románul beszélnek, vagy: mind román iskolába adják a gyermekeiket. Megértésükhöz tudnunk kellene, hogy ők kimaradtak a magyar nemzetépítés folyamatából, a nyelvújításból, hogy identitásuk fő pillére az egyházi hovatartozás.

A közöny és a tudatlanság viszont nem lehet mentség számunkra. Mi, értelmiségiek felelősek vagyunk értük, és feladatunk, hogy felrázzuk a környezetünket ebből az apátiából.

Ebben segít nekünk az évente megrendezésre kerülő Csángó Nap, melynek ötlete egy 2000-ben kidolgozott cselekvési terv részeként született meg. Célja az volt, hogy az erdélyi városokban minden évben szervezzenek egy csángó napot, ezáltal egy kicsit közelebb hozzák a székeleket és csángókat; több mindent megismerjenek róluk, és ők is közvetlen kapcsolatba kerüljenek a székelységgel. A kezdeti lelkesedés azonban néhány év elteltével lankadni látszott, egyedül Csíkszereda maradt hűséges és következetes egykori ígéretéhez.

November 18-án immár tizenhetedik alkalommal szólott a csángókért a Millenniumi templom harangja, ahol a Klézséről, Külsőrekecsinből, Dumbrăveni-ből érkező csángó testvéreinkkel együtt imádkozhattunk és énekelhettünk. Darvas-Kozma József esperes-plébános arra biztatta őket, hogy őrizzék és adják tovább elődeik gazdag örökségét, keresztény hitüket és a magyar kultúrát.

Délután a Városi Művelődési Ház nagytermében csodálhattuk meg a három moldvai csángó faluból érkezett táncosok, énekesek, hagyományőrök közös előadását, a *Csángó menyeközöt*. A szervezők nevében Ferencz Angéla, a Hargita Megyei Kulturális Központ igazgatója köszöntötte a jelenlevőket, a vendégeket és muzikusokat: Hodorog Andrást, Legedi Lászlót (mindketten Népművészet Mestere-díjas klézsei furulyások), Sára Ferencet és Ádám Rebekát.

A moldvai hagyományőrök színpompás viseletükben hihetetlen lakodalmi hangulatot varázsoltak a nézők elé. A lakodalmi szokások a csángók archaikus kultúrájának

fontos elemei, és ezek mozzanatait elevenítették fel ebben a közös előadásban: a hívogatópalcát vivő hívogatólegényeket, a leánybúcsút, a fülkét, a leánykérést, az öltöztetést, a mulatságot. Az előadók a közönséget körbetáncolva búcsúztak, mintegy meghíva őket a műsort követő táncházba.

Gyurka Valentint, a külsőrekecsini hagyományörzők vezetőjét kérdeztem arról, hogy mikor született meg ennek a közös produkciónak a gondolata és hogy adták-e elő már máshol is ezt a műsort: „A külsőrekecsini csapat többször szerepelt ilyen lakodalmas műsorokban, a csángó bálokon, fesztiválokban, különböző koreográfusok által összeállított előadásokban. Saját produkcióink eddig nem volt. Tulajdonképpen az idei jászberényi Csángó Fesztiválra készültünk ezzel, és Szályka Rózsa Csángó Hagyományörző Együttesként itt mutatkoztunk be együtt a klézseiekkal és a dumbbravéniakkal. Sokat kérdezősködtünk a faluban az öregektől, hogy hogy s mint volt annak idején, de az összeállításban, a rendezésben és a koreográfiában szakmai irányítóink Péterbencze Anikó néprajzos és Papp Imre,

a fesztivál szervezői voltak. Ők adták az előadás nevét is, a *Csángó menyeközöt*. Az az igazság, hogy régebb mi is használtuk ezt a kifejezést, de mára már a köztudatból kikopott. Ma leginkább a román nyelvből átvett nuntát használjuk, néha még a lakadalmast is. A jászberényi előadásban több archaikus mozzanatot is felevenítettünk, volt palcátörés, burkázó is, itt, ebben, inkább az 1980-as évek rekecsini lakadalmát jelenítettük meg. Aki részt vett nálunk, Moldvában lakadalomban, az talán át tudja érezni ennek a népszokásnak a bensőségét, hogy milyen önfeledten tudtak táncolni és énekelni az emberek! Igyekeztünk minél több pillanatát feleveníteni, de persze nem lehet egy több napos eseményt egy órába besűríteni.

De reméljük, ennek ellenére, sikerült átadni valamit ebből a hangulatból! Ezt szerettük volna!”

A tánc házzal záruló rendezvényt a Hargita Megyei Kulturális Központ, a Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes, a csíkszeredai Szent Kereszt-plébánia, a Csángó Továbbtanulók Közössége és a Domokos Pál Péter Egyesület szervezte.

Köszönőlevél

San Franciscóba a Hungarian Freedom Fighters részére

Tisztelt Elnök Úr!

Kedves Támogatóink!

Elnézést kérek a nagyon megkésett beszámoló miatt. A tanév eleji tapasztalatcserénket vártam a moldvai csángómagyar egyetemistákkal és a Csíkszeredában tanuló, érettségi vizsga előtt álló középiskolás diákokkal. Ilyenkor megosztják egymással örömeiket, nehézségeiket, sikereiket, kudarcaikat. Bátorítják, kitartásra biztatják egymást. Beszámolnak tanulmányaikról, közösségükért végzett önkéntes munkájukról, példát mutatva az utánuk jövőknek.

Külön ki kell emelnem a pusztinai Timár Karinát példaértékű tevékenységéért, aki a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem néprajz szakos mesterképzős hallgatójaként a nyári szünetben folyamatosan együtt dolgozott a Moldvában tanító pedagógusokkal, sok-sok örömteli tevékenységet szervezve a gyerekeknek.

Mások munkát vállaltak, hogy hozzájáruljanak tanulmányi költségeik kifizetéséhez, vagy szüleiknek segítettek a családi gazdaságban. Ez is követendő példa.

A 2017–2018-as tanévben nyolc egyetemista részesült havi 400,00 RON/fő ösztöndíjban, az Önök támogatásában, a Domokos Pál Péter Alapítvány által. Ez összesen 28 900,00 RON-t jelent az elmúlt tanévben.

Ketten befejezték tanulmányaikat, hatan folytatják. Önöknek köszönhetően megvan rá a támogatás. Megspóroltuk a 2017 decemberi küldeményt.

Hálás szívvel köszönjük a Jóistennek, és általa Önöknek, ahogy Fabó Laci bácsi mondta egykor: „A Jóisten akarata a jó emberek által működik”, hogy a tehetséges moldvai magyar gyerekek tovább tanulhatnak, egyetemet, főiskolát végeznek, és tudásukkal, munkájukkal, emberi magatartásukkal közvetve vagy közvetlenül kibocsátó közösségüket szolgálják.

A Jóisten áldása kísérje minden lépésüket, adjon sok-sok örömet, jó egészséget a diákoknak és mindannyiunknak, hogy segíteni tudjunk ott, ahol szükséges.

Szeretettel és köszönettel,
Borbáth Erzsébet

Csíkszereda, 2018. október 9.

ELŐFIZETŐK

ROMÁNIA

BAJNA GYÖRGY – Gyergyószentmiklós; **BÁLINT MÓZES** – Székelyudvarhely;
CZELLEZ JENŐ – Marosvásárhely; **CSISZER IMRE CSABA** – Csíkszereda; **CORNEL CADAR** – Iași; **DĂNILĂ IOAN** – Bákó;
FORRAI TIBOR – Homoródszentpál; **FÜLÖP LAJOS** – Székelykeresztúr;
ISTÓK GYÖRGY – Klézse; **ISTOC MIHAI** – Klézse; **KAKAS ZOLTÁN** – Sepsiszentgyörgy; **KISS MIKLÓS** – Csíkszereda; **KONSZA VILMOS** – Sepsiszentgyörgy;
KOVÁCS ISTVÁN – Sepsiszentgyörgy; **LÉSTYÁN SÁNDOR** – Kézdivásárhely;
PÉNTEK JÁNOS – Kolozsvár; **ROBU ALEXANDRU** – Kolozsvár; **SEPRÓDI JÓZSEF** – Dicsőszentmárton;
TAMÁS KLÁRA – Csíkszereda; **TÁNCZOS VILMOS** – Kolozsvár; **TIMÁR KARINA** – Kolozsvár; **VITOS LÁSZLÓ** – Csíkszereda

MAGYARORSZÁG

BITTMAN KÁROLY – Zirc; **CSÓTI MÁRTA** – Budapest; **DEMSE MÁRTON** – Budapest; **DÓSA GYULA** – Szolnok;
Dr. ERDEI ANTAL – Gyöngyössolymos; **ERDŐSINÉ KÉRY JUDIT** – Budapest;
FELFÖLDI ELEK – Budapest; **GÁTAY ISTVÁN** – Devecser; **GERGELYNÉ KOVÁCS MÁRIA** – Budapest;
GYÖNGYÖSSY LAJOS – Budapest; **Dr. GYURKOVITS KÁLMÁN** – Mosdós; **HÉJJ CSABA** – Budapest; **HORVÁTH JÓZSEFNÉ** – Velence;
HUDÁK JÓZSEFNÉ – Szerencs; **Dr. ISZLAI SÁNDOR** – Berettyóújfalu; **JÓZSA LÁSZLÓ** – Tápiógyörgye; **Dr. KÁLMÁN FLÓRA** – Kecskemét;
KEÖVES FERENC – Páty; **Dr. KÉRY SÁNDOR** – Budapest; **Ifj. KÉRY SÁNDOR** – Budapest; **Dr. KÓVÁRY GYÖRGY** – Zirc;
KUKODA VILMOS – Zirc; **MOLNÁR ALADÁR** – Sopron; **MUNKÁCSI GYÖRGY** – Szolnok; **NAGY JUDIT** – Pécs;
PAPP DEZSÓ – Békésszentandrás; **Dr. SURDY MIKLÓS** – Budapest; **SZEMES KÁLMÁN** – Budapest;
TOST ATTILA – Sopron; **VÁRKÖVI LÁSZLÓ** – Vác; **ZIRCI ORSZÁGZÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY** – Zirc

MÁS

Dr. DOBÓ ATTILA – Németország; **Dr. DOBÓ TIBOR** – Németország; **FODOR ALBERT** – USA; **KISS ISTVÁN** – USA

INTÉZMÉNYEK

ATCOM SZÖVETKEZETI TÁRSASÁG – Csíkszereda; **BOD PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR** – Sepsiszentgyörgy; **CSIKI SZÉKELY MÚZEUM** – Csíkszereda
KÁJONI JÁNOS MEGYEI KÖNYVTÁR – Csíkszereda

9

771224

535005

18004